

ПРЕПЛАТА
на годину
20 динара
(круна) а на
 $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$ год,
пола и четврт
те суме.

ЗВЕЗДА

ИЗЛАЗИ
два пута,
10. и 25.
у месецу

Уредиштво
Васина ул. 4.

Власник
Никола Маричковић

Свеска 11.
БЕОГРАД 10. ЈУНИ 1912.

Уредник
Бранислав Ћ. Нушић

Кнез Иво Војновић

ГОСПОЂА СА СУНЦОКРЕТОМ

САН МЛЕТАЧКЕ НОЋИ

ТРЕЋЕ КРИЛО ТРИПТИХОНА

Црни веларнум сањарије нестаје с очију гледалаца истом брзином с којом се несмиљена спомен створила у души Витала Малипиера.

Била је то часовита помрчина свих осећаја сугестијом једне мисли, једне појаве, — а кад је моћ евокације малаксала, ето ноћне славе Млетака да га освести.

Кроз потамнеле порфирске ступове оријенталнога сна византиских победа, сада букти ждрело црвенога пожара Канал-Гранда. Пламенита бујица лиже ноге мрским палачама и баца им одозго крути жар некакве оријашке, ненаравне, позоришне расвете. Небо се у толикој жари огња смркнуло, а месец као престрашен разапео зеленкасто фосфорско једарце и запловио даље непомућеном пучином тишине и тајне небеса.

Сва је слика позорнице остала фиксирана као на концу првога крила триптихона и то управ у ономе чару апотеоскога ритма млетачких платонских триумфа, кад су богови новог Олимпа почели слазити са гозба, које неће ни један Веронезе овековечити.

Вишале Малипиеро

(Држи се још грчевито пријатеља Кандиана; непомичан је, затворених очију, стиснутих усница, али се већ из дубина оживелих успомена пење далеки осмех, знак живота, што му мало по мало разгаљује лице и развезује укочено тело.)

Кандиано

(У страху, али тихо, дискретно, да нико не опази ни гесте ни чувства која не спадају у царство „dress“-а): Витале!.. Витале!.. Шта ти је?! Зашто мучиш...?... говори!

Вишале

(Отворио је очи и развезао згрчене руке, па као ће коракнути за визијом што ишчезава): Ах!.. видео сам!..

Кандиано

(Ведрији, јер је све прошло, а нико није опазио): Богу фала!... Али, драги мој, ти се мораш лечити! То ти је остало још од детињства!...

Вишале

(Прошао је хитро рукама преко лица, па гледа око себе, не пазећи на Кандиана): Да!... Тако је било! (Као да је тек угледао Кандиана): Да знаш какву си ми љубав учинио!..

Кандиано

Ја?!

Вишале

Не чуди се, да си био једном у животу и конопац, на коме сам привезао своју душу, да промерим сву дубину морску...

Кандиано

(Нестрпљиво): Ох!... Хоћемо ли опет?!... Ти проклети Малипиерови живци!

Вишале

(Узме га за руку па му гледа лице): Дршћеш ли?...

Кандиано

Непојмљиво!... Кад те овако из близине гледам, чини ми се — не знам — као да ниси живи створ.

Вишале

(Узео га за руку, пак прође једанпут позорницом): А ко ти каже да јесам?... Створиле су мене и тебе и све нас маште и нагони векова који још живе тако сопственим животом у нама, да ми у томе врзиноме колу авети не налазимо, не осећамо ни сами себе!... Јесам ли то ја — или један од оних који су се вратили и ушуњали у моју душу?... *chi lo sa?*!...

(Један се лакај приближио Кандиану па нешто шапће и оде):

Кандиано

(Узрујан): А сад ћеш пак ти мени бити конопац!... И те какав! – Услуга за услугу!... Саго тио! Хтео или не хтео, ваља да те прикажем нашем најскупљем госту — оној краљици без краљевства!;..

Вишале

(Смешећи се): Да јој пак урачунаш тисућу лира више зато што си јој показао дужда с крилима.

Кандиано

Ругај се... ругај!... Ласно теби! — долетео — одлетео!... Али дан данас: — les affaires sont...

Вишале

...les reines!... (Смеју се):

(Кандиано иде за час на дно да говори са слугама. Гости слазе са обеју скалината. Црни фракони, дијаманти и дијадеми, цигарете, бисери и т. д. и т. д. Групе рафиниране елеганције. Шетају се, залазе испод ступова, губе се у пламен што букти Млецима — и још увек полазе и слазе. Оркестар ће горе свршити кад изађе задња, — краљица. Из даљине одјекују друге музике, друге песме. Жамор разговора. Кандиано поздравља многе, а свима је он нехотице домаћин):

Вишале

(Је дошао до свога пријашњег места, нашао је цвет, што му паде с руке, узме га, загледа се за час у њ, па га мирно забодје опет у вазу. Зове): Кандиано!...

Кандиано

(Се решио гостију и дохрлио до њега): Ево је!... долази!...

Вишале

(Окрене се нагло прама Кандиану): Чији је овај цвет?...

Кандиано

(Нехотице смешком): Нути! нути!... Гле! Гле? tu quocque?!

Вишале

Шта?

Кандиано

Да шта друго, него да си ваљда и ти заљубљен у њу?

Вишале

У кога?

Кандиано

У ону која пали путницима кулу светиљу, да нађу улаз у луку среће!

Вишале

Шта значе те остареле реторичке фигуре?

Кандиано

Значи да се не бих зачудио кад би се и ти у ово тајанствених осам дана што си се сакривао од нас заљубио, као и сви ми, у дивну, етеричну, божанствену и *entre nous soit dit!* — енигматичну графицу Евдоксију Јекатаринскају, жену Екселенције Ивана Владимировића...

Вишале

А муж?!... где је?...

Кандиано

Жив и здрав, где пије и карта се, карта се и пије...

Вишале

(се замислио и умукнуо):

Кандиано

(Фино): У осталом ако хоћеш сазнати штогод, питај онај цвет... Кажу да се врти за сунцем. Донекле практично и неукусно, али врло модерно својство, је ли?... А сада молим те, освети се... мичи се... помози ми! (Смешком, ал узрујано): На земљи си, — разумеш ли?... (Окренуо се и угледао краљицу од Голконде, која слази са свитом и долази у Hall. Кандиано иде јој хитро у сусрет): Ох!... *Votre Majesté!*...

Вишале

(Остао је на истоме месту замишљен — за себе): — А да није она?

Краљица од Голконде

(Окружена фраковима, пластронима, ћелавим главама и моноклима, пролази кроз редове гостију, који су заостали и наврвили да је виде, да јој се поклоне и да је оговарају. Лепа је то жена у 48-ој години, неправилна, али пикантна лица, — обучена од Раquin-а, емаљирана од Dugozier-а а деколтирана од саме себе. А то значи — нешто! Да њу случај пре четврт столећа не доведе до престола, била би учинила изврсну глумачку каријеру. Ал овако, обичаји двора спојени с необузда-

ном импулзивношћу њезина темперамента, створише од ње један од најзанимљивијих типова модерних краљевских невроза. Европа јој је дужна неколико часова забаве, а писци неколико сочних ситуација, због честих јој пустоловина и фантастичких помутња појмова у љубавним аферама. Сад је остарела, одебљала и дала се у духу двадесетого столећа на молитвама већ срећним банкарским спекулацијама. Своју увек егзуберантну сентименталност свела је на официјелну пратњу, пратњу барона Ван дер Нот — како зли језици кажу, свога бившега масера, и на случајне флиртове по *Monstre* хотелима у које је мудро уложила своје краљевски приштеђене капитале. Она говори гласно, привидно доброћудно, — али испод наумичне буржоаске дебљине тона и прозрочности идеја пуцкета често бич немилосрднога сарказма уз хрепет карневалских звончића. Овој својој хумористичној пози у страховитој и одвише видљивој хотимичној искрености мора да захвали, да је њезини ђкруњени зетови и унуци држе далеко од својих престоница).

(Краљица иде прама Кандиану, гласом јутарње парадне трубље а срдчним кретом руке, коју он дубоким поклоном пољуби): Ох, драго ми вас је видети, *Serenissimo Signor Doge Pietro Alvise Candiano XIV!*...

Кандиано

(Који њу врло добро познаје, показује комичном гестом, да је се боји): Јао!... *Madame!*... тај потпуни наслов значи да је моја добра краљица нечим незадовољна?

Краљица

(Увек шаливо, ал ужасно искрено, у исти је мах опазила и ново лице, Витала Малипиера, па докле укорава Кандиана, гледа златним лорњоном младића): Како не бих?! — Трећи пут у недељи! „*Mouton rôti, — sauce tartare!*“ — Мислите ли, да сам на двору мога зета од Самарканде, где се барем пет пута у седмици једе „*Porc — avec choucroute*“, јер су тобоже свиње и кисело зеље народни производи, а двор мора (аристократским тоном у перифрази): да предњачи унапређивању домаће индустрије, домаће знаности... и т. д. и т. д. — и домаћих свиња!... (Бучно се смеје а њезина се пратња сметено смеши).

Барон ван дер Нот

(Оријаш, ваљда некад какав тамбур-мажор, — или атлет, великом црвенкастом брадом а ла Леополд малим носом и претерано одличним фракком — тип између *maître d'hôtel* а и коморника, приближио се величанству, држећи обема рукама сјајну *sortie de bal* — коју је до сад носио испод руке. Девотно се поклони, па тихо говори. Разуме се, да та кретња и опаска што следи, уговорени је знак да величанство не

би говорило тако — деколтирано): Чини ми се, да је овде про-
маја, величанство!

Краљица

(се смеје с Кандианом, кокетира с Виталом а махне руком барону
не погледавши га.): — Прерано, бароне! (Барон се дубоко поклони
и повуче у круг дворске пратње).

Кандиано

(Конфиденцијалном веселости и фином иронијом): Будите уверени,
Величанство, да увелике жалим, али ја ћу одмах извидити —
провидити...

Краљица

(Нагло): Откада сте, молим вас, Кандиано, кандидат ми-
нистарских столица?

Кандиано

(Комичним страхом): Ја ?!

Краљица

Јер сте сад имали управо глас и тон мојих бивших ексе-
ленција. — Кад су ми они говорили, да ће „извидити“ и „про-
видити“, онда сам позитивно знала да се неће ни једно ни друго.
(Она све то брбља, брбља, а ипак се приближила Виталу па га про-
матра као да је у музеју пред каквом сликом. Витале се поклонио.):
Ново лице?!... Млечић?!... Непознати младић — Насликао
Ulazzola — или Antonello da Messina — Museo Correr!...
(Обрне се смешком прама Кандиану): Окладила бих се да је ово
нови флирт наше „божанске графице“!...

Кандиано

(се залетио, да говор не склизне дубље, — али прекасно, јер она
већ краљевском ноншалансом сече макове главе друштвених обзира):
Опростите, Madame, — али је ово наш...

Краљица

(Не слуша Кандиана већ наставља говорити Виталу, као да га
одавна познала): И право имате младићу! Лепших рамена није
имала ни Леда!... Само пазите!... одвише вас је лабуда. Управ
сам јој синоћ рекла: али драга графице, ви мора да имате
посебан систем!... То је модерно и досадно, — али тако је!
Све је сад на свету систем. Ја га, Богу хвала, више не треба,
али ипак увек је корисно, па и са хигијенскога гледишта, да

знамо, шта графици чини да сви мушкарци, кад њу виде, изгледају одмах као мачкови месеца — чини ми се фебруара — ако није и марта.

Барун ван дер Хош

Ипак се одлучио, да је прекине, па јој се приближио и наклонивши се, тихо јој вели): Величанство! — Ово није онај млади Рус, што се сад удвара графици.

Краљица

(се нагло окрене прама Виталу, погледа га, па исто гласно, безобзирно надодаје): Ако се не удвара сад, — удвараће се касније (прама Кандиану): Ето, *Serenissimo Doge*, — опет мала неприлика, — јер ми заборављате представити госте који ми се свиђају. (Гледајући нешто одвише кофиденцијално Витала): А овај ми се свиђа!...

Кандиано

(Смешећи се): Допустите дакле, Величанство, да вам се поклоним сада мој рођак кнез Витале Партечипацио Малипнеро.

Краљица

(зачуђено): Ох! ох!... још један дужд!...

Кандиано

(Као горе): Некада, — али сада нешто мало — више!... Мој рођак, наиме, наш први авијатичар, гласовити шампион света у рекорду аероплана око Африке...

Краљица

(је пред таквим анахронизмом наслова и звања остала фактично забезекнута. Комичном сметњом гледа Витала, пак Кандиана, пак своју пратњу): Ово је дете дужд и авијатичар!... А сад, реците ми ви, моја господо, може ли једна једна краљица из прошлога века, одгојена мудрим традиционалним упитима: „Јесте ли ожењени?“ — „Имате ли деце?“ — „Јесу ли код вас родиле јабуке?...“ и т. д. и т. д.“ — може ли, велим, у овако екстравагантном случају да каже ишта друго, него ли једну луду, али ипак једину прикладну фразу: — „тако млади, — па већ летите!“ — (веселост свију).

Витале!

(се разведрио у толикој шали и пољубио руку краљици): Само деца, величанство, иду равно у рај!...

Краљица

(проматрајући га врло близу, увек на пола шаљиво): Али!.. Дакле тако изгледају ти нови Икари!... Чудно... чудно!.. Лепи сте, — да би вас и жена заволела — али нешто вам недостаје! — Не знам! — Нешто је старо у томе детињскоме лицу!... Очи?... Уста?... Да! да!... као да немате срца. —

Вишале

(Смешећи се): Погодили сте, Величанство! — Само што ми не смемо да га имамо!

Краљица

Разумем!... — разумем!... Ви волите ону другу... Госпођу Смрт... Madame la Mort испија срце вама баш као наша лепа графица својим флиртима...

Кандиано

(Који се разговарао с Бароном на знак овога приближује се краљици): Серената чека да се ваше величанство прикаже...

Краљица

(Лукаво): Разумем! разумем!... Ха! ха!... Одмах ћу свршити!... (Виталу): Ето видите!... Сви се боје мога језика. А што би било да га немам!... На сваки начин он вреди управ колико сва војска мога господина зета.

Вишале

(Нехотице, јер је радозналост прејака): Ваше величанство не воли графицу?!

Кандиано

(Згража се, пак тихо): Али!... Витале!...

Краљица

(Грохотом се смеје. Кандиану): Види ти малог! — Како је погодио! — Види се да гледа људе à vol d'oiseau (Виталу, другим, наравним, одрешитим тоном): Да, младићу мој, — па ма да ме погледи пријатеља Кандиана и моје краљевске пратње хоће да прождру — кажем вам: погодили сте!... Јест! Не волим графицу, јер не волим тајне! Не волим жене, које убијају весеље својих љубавника!... Праве, лепе божје животиње чине све — пред свима — и у радости. А она?... Ја знам ко јој је муж, али не знам како је дошла до милијона тога мужа. — Знам да се родила у Лондону...

Вишале

(Нехотице, нагло): У Лондону! —

Краљица

...Огац јој је продавао персијске ћилимове у Straford-Street-у, а мајка дошла од онамо... знате... како се оно зове: мозаици... евнуси... отров... једна нит свиле око врата и задушен си, један цвет и...

Вишале

(као горе): Мртав си!

Краљица

(Тражећи увек иронички оно што добро зна): Да, да... Та ви знате... комад Сардуа... слике Климта (триумфујући): Ах!.. да!.. Бизанци!... (ставља лорњон и гледа упола шаљиво, али оштро Витала): Ето, зато сам се престашила за вас, да сте и ви њезин флирт! — јер имате исте очи онога другога...

Барон ван дер Хош

(Приближио се врло церемониозно али и врло одлучно, па јој покрива рамена *sortie-ом*): Ваше ће се величанство прехладити!

Краљица

(шаљиво, а загрнувши се удобно): Хвала, бароне!... И тако је аудијенција свршена!... Само још да кажем крилатоме дужду, да и његове очи гледају нешто што из далека долази, а има и уста тужна и зла, што сам опазила код људи који болују од несварене незахвалности. Зато морам да се извиним што сам мислила да — (показујући шаљиво на Витала): овај познаје графицу — а онај други — Madame la Mort! — Доиста као да су те две даме врло сличне једна другој — кад им и флиртови тако између себе наличе. (Према Виталу, љубазно и подругљиво): А сада, кад сам рекла оно што сам хтела рећи, чујте још и ову: — Ви се, младићу мој, нећете моћи решити ове краљице *vieux jeu*, докле јој не покажете ваша крила! (Кандиану злобно и фино): Ми смо, кнеже, још од оно доба, кад су се крила показивала само у четири ока.. (прама Виталу): Наша су ипак, младићу мој, имала једну добру страну, а то је, да их је свако носио увек уза се, у срцу, — *bien entendu!* — А летели смо, је ли, Кандиано?!.. летели!... (смешећи се, наклони се свима правим величанством): *Bon soir, Messieurs!* Отпуштам вас, у милости! Друга краљица, много забавнија од мене, — „*Sa Majesté la Serenata*“ — долази! (Кандиану): Кнеже, вашу руку! —

И не заборавите да не волим националне мени-е (ухватила се његове руке, а пружа Виталу другу, коју он целива): До сутра! — топ Prince del' Air! Спомените се да сам vieux jeu — ја се возим још у аутомобилу. Желим да дођете сутра у три сата са мношвом... (угледала је некога, што долази с леве, па хитро и тихо): А propos! — Ено вам га! — Сад реците ви, не изгледа ли као да је и он љубавник оне црне даме с којом ви путујете под облаке?.. (Обрнула се испод руке Кандиана и угледала царску почаст што јој је Кандиано приредио): Ах! — Kolossal — како би рекао драги зет од Самарканде.

Кандиано

(Галантно): Тако прима „La Serenissima“ своје пријатеље, Владаре.

Краљица

(весело и без обзира): Хвала, дужде! Само пазите, да не платим ја осветлење — као што су је плаћали они! — (Смејући се улази у славу Серенате)

(Од онога часа, откад је барон загрнуо краљицу, лакаји су на Кандианов знак сашли сви са скалинате и поредили се у два крила куда ће краљица поћи. Двојица застреше црвени баршун на мраморни под — све од ступова до мора, а четворица у хисторичким црвеним одорама и белим перикама дуждевних времена носе велике воштане упаљене дуплијере са сребрним ручицима и наместе се с обеју страна скалина, где пристају гондоле. Почаст је то старих времена, кад су дуждеви излазили у владарске посете. Чим је краљица испод руке Кандиана ступила у потремак, све наврви за њоме. У исти час одлетише с друге обале ракете, — знак, да „Serenata“ долази. — У бури вике, певања, смеха чује се испред хотела и клицање Eviva la Regina! — Краљица се наклони мноштву, а насмеши се лукаво Кандиану, пак обојица ишчезну у новоме, сунчанијему пожару, што долази с леве стране морем и све остале искре и звезде прождире):

За час је и то ноћно сунце ту! Огромна сплав у лику хисторичког „Bucintora“ пролази сва у пламену светиљака, лампиона, жаруља, бакаља, вијором оркестра и зборована, као сан светлости и славе оном истом via triumphalis на очиглед истих класичних профила, канда су пловиле Тицијанске апотеозе императорских славодобића горде Млетачке Републике. А да сан буде заводнији, и варавији, ено на крми Bucintora издигнуто престоље, на коме седи у бљеску хиљаде звезда — Венеција.

У дуждевоме плашту, са златним царским рогом на глави девојка Млетачкога пука, лепа као славне јој сестре на отарима лебди у оргији пламена и весеља. На лицу јој исто чудо благе и бледе сете

вртоглавне ноћи Веронезове „Краљице Мора“, — а низ рамена исти валови жежено златних коса, које обавише и задавише снагу познијих покољења Лепантског Лава.

Пламени заноса, пламени ватре, пламени хармоније, — спојише се у један вал свих јека, свих бујица што плове, јече и пале обалама мрамора и злата. Нико не мисли да је тај сан огња тек летња забава или ноћна представа. Над великим градом лебди сан Хисторије, сваки пут кад жива, немирна крв Млетачког пука зајауче или запева у очиглед живих трофеја Византиских, Јерузалимских, Пелопонеских победа. Свака је ноћ у Млечима она иста ноћ што зачара Петрарку, Таса, Аретина, Бајрона, Гетеа, Мисеа, Вагнера.

Свако плаво јутро, сваки плави запад је онај исти, што чека Орсеоле, Дандоле, Михиеле, Морозине, Мочениге, да на пурпурним галијама донесу кључеве, круне и пљен, чиме да одбране, да овенчају и да наките жену, коју љубљаху сви светињом мајке, верношћу супруге, пожудом љубавнице — Венецију. И зато када се сан Млетачке Ноћи свим својим пламенима и свим својим песмама по Канал-Гранду развија, нема срца да не закличе, нема душе да не заплаче. —

Само један је у толикој радости носио у себи сву глуху тмину северних ноћи без јека и без звезда.

Толуков

Жар Млетачких Сатурналија беше привабио све госте *Monstre Palace* — *Hôtel*-а у поворци *Vucintora*. Само он луташе, бежаше далеко од врућег даха разгаљене ноћи, да се наједанпут нађе изгубљен сам у немој сјају запуштене позорнице. Ни гола врлет није тако пуста, као што је њему сада тај мраморни вестибил на очиглед фантастичне *l'aperté-magique*, која се ниже у порфирном оквиру Кандианова византијског ступовља. — Тупим изражајем заокружи он сву ту блиставу тишину пак уморан, схрван свали се у фотел, сакривши рукама лице. Никога не виде, осим Витале Малипиеро, коме га беше краљица показала. Чаробни дозив Млетачке Ноћи није имао више власти ни над њиме. Другачије су мисли, другачије борбе вукле Малипиера, да уходи безимени бол човека што се ту пред њиме савијао у панцама неке тајне, несмиљене ноћи. Докле песма љубави и заборави пролази градом, он чека, он вреба... и ето! гледајте!... лицем Виталија пролебди сен оног истог ужаса, што му једног сивог магловитог јутра у малој, сивој лондонској собици следи крв и сави му мозак грчем лудила. —

Кад је зажарено престоље Венеције допрло до средине раствореног *Hall*-а.

Она

се појави без вела, без плашта као она летња ноћ без тмине. — Она долази одмах с лева и угледа онога, ког је блудећи тражила.

Виталејева се магла једним дахом раскине у зракама светла истине. Одсев пожуде, што разгали њезино лице кад угледа Гољукова, његов придушени страсвени усклик кад се тајанственим дозивом њезиних зеница подигне и блед од љубави и жеље дохрли до ње, беше у Виталовом спомињању бакља продирнија и јаснија од свих пожара оне ноћне славе. „Она је“ — кличу неме Виталијеве усне. И тада, као стари рибар који једним кретом руке замахне мрежом и баца је с обале на угледани пљен, пак се хитро одалечује вукући за собом конопац, е да дугим, затегнутијим потезом побере све загнуто дно, — Витале се одшуља, држећи у руци нит којом беше дохватио и привезао освету своју. — Оно двоје не осетише замке нити опазише ловца. Да је ко прошао онуда видео би тек пар људи што се усред раствореног Hall-а пред огњем Серенате састало, поздравило и поразговорило. — Али оно што се у малим, једва осетивим кретњама и гласовима међу њима збива, — јесу тек далеки бљескови на летњем усијаном обзорју. Олује харају где око људско не допире. Једва се прсти његове руке, као клупко развезаних змија, полако пењу живим мрамором голих лаката, а очи се љубе, очи се свлаче, очи се даве од неизуштених речи и од незасићених пожуда.

Серената пролази у повлаци звезда и песама што трепте недогледном поворком гондола, које мами исти пламен, исти жар. За њим одлетише и страже и служба, — све што је до сад врвило на потремку.

Ноћ прогута све.

Пустош створена у томе оркану пламена и звукова около оно двоје људи, уочених у својој беди, — потпуна је.

Тако се у валовима размахане морине изненада створи мали округ затегнуте, свилене тишине, на коју рекао би да је ступила невидљива нога Онога, што утиша валове људима слабе вере.

Кад и када кане из устију оних двојице једно слово, једна реч. Једва чујеш пљусак тих камичака што падају са хриди у глухо дно њихових душа.)

Она
Љубави!

Гољуков
Ти !... ти !...

Она
Твоја !...

Гољуков
До века ?
(Пауза. Серената нестаје полако ; гласови и музика обавијају њих двоје велом хармоније).

Она
До века !

Тољуков
А данас ?

Она
Чекај !

Тољуков
Не могу — полудићу !

Она
Зашто ?

Тољуков
Питаш ме, — а још си његова жена !

Она
Сумњаш ли о мени ?

Он
Не.

Она
Тад велим ти још једанпут — чекај !

Тољуков
Он неће дакле да пристане на развод ?

Она
Рекох му да га више не љубим, — и да тражим слободу.
Он мора дакле да ми се освети.

Тољуков
Онда шта чекаш ти ?

Она
(Лице у лице): Оно што и ти.

Тољуков
Дакле... (хоће да нешто излуне, ал она закрчи пут његовим речима, показујући му лакаја, који је сашао с десне скалинате те се к њој упутио).

Она
(Тихо): Мучи !

Лакaja
(Приближио јој се): Његова преузвишеност моли госпођу графицу да изволи доћи горе на чај.

Она

Реците његовој преузвишености да ћу до мало.
(Лакај оде одакле је дошао).

Тољуков

(Приближио јој се, па тихо): Ја знам шта мислиш.

Она

(Нагло, као да тера нешто испред себе, а удунула се она лепа ватра љубави): Не знаш, не! — Мисли дођу, прођу, нестану, па кад их више не видиш на обзорју, одахнеш у нади да су утонуле. (Као да сања): Али изненада осетиш мору, — страх нечега што ти поврх главе застире сунце и ти погледаш горе — али! ах!... Она је... она!... најцрња је мисо разапела крила, па се вије, вије, у кругове, — све то уже, — све то хитрије, да јој душа не побегне,... а кад ју је зачарала и својим летом приковала, да јој више ни уздаха нема, тада се она свали на свој пљен и... раздере га!... Ох!... (Сва се устресла и склопила рукама очи).

Тољуков

(Тик до ње): Откле данас та слабост?

Она

(Усправила се, пак нервозно, хитро, одсудно, а помало јед против ствари пролази у гњев проти себи и она оптужујући Град, разгаљује своју болест, свој живот): Из ове подмукле зелене воде, — из овог мрамора, — из овога страшнога града, — одасвуд!... Ти мислиш, је ли, да познајеш Млетке као себе, јер си им завирно у лавиринт свих лепота и свих смешности, јер им познајеш све звукове звона, све профиле палата, сва лица његових богова и његових просјака? — Ти цениш, је ли, да их имаш у крви својој, јер ко љуби Венецију, — љуби жену, а за њу се заборавља род, љубав, домовина; — јер си ти њезин свом преданошћу тела и свим одрицањем душе своје њезин!... Ах!... како се вараш! Вода је потамнела, камен изненада оседео, сунце је пало крваво за оном куполом,... и ето, чаробно село твојих снова, захвално склониште измучене ти душе, — расплинуло се, нестало је! — а место њега, у један трен подигла се из мртвога мора сабласт порушенога, мртвога града, у коме блуде само утваре неукопане прошлости, — једва запретани грешни снови, — а ти мораш опет лутати, звати, спомињати се, тражити, да нађеш опет траг угаснуле лепоте!.. (горко): Ах! зашто сам дошла овамо?! (Села је схрвана).

Тољуков

Ти си ми писала: „Идем у Млетке, — чекам те!“

Она

Јест!... јест!... Вукла ме, мамила ме, заводница стара! — Шаптала ми је у сну и на јави: „Дођи! — Ја сам истина у неистини. — У мене су санци јава, — а јаве нема. — Нема ствари које не бих извела, нема сна што не бих испунила!... А сад?

Тољуков

(Тихо, страствено крај ње): Сад живиш у тајни, која је и чар и моћ овога надземаљскога сна, — а ти као да ниси више Ти?

Она

(Далеко): А ко сам ја?

Тољуков

(Као горе, а смешком): Ниси ли ти онај мрамор што живи, докле га сунце љуби — а црни леш кад га облаци покрију?

Она

(Као за се): — То је!.. то је!...

Тољуков

(Несмиљеном љубављу): Јучер, — мало пре, твој ме дах паљено, моја слабост постаде у жару твоје воље мач!... Да си рекла: — Убиј!...

Она

(Устала нагло и погледала га очима, у којима се створило славно чудо, као да је пред ремек-делом својих руку; приближујући му се змијски): — Био бих?

Тољуков

(Мирном снагом, припросто): — Бих!

Она

(је дошла до њега и положила обе своје руке на његове, па упија очима, лицем, изражајем сваки трептај његових очију): То је оно страшно и велико што је никло из дубине! (У краткоме муку чуда и тајне): Јест, ти си љубав!

Тољуков

(Гњевним пламеном страсти и бола): — Зашто ми тад сакриваш твоју мисао?

Она

Јер те љубим.

Тољуков

Љубав је — чин.

Она

Љубав је — жртва.

Гољуков

На то сам увек — спреман.

Она

(Гледајући га мирно): Тад пођи горе!

Гољуков

Твоме мужу?... Дакле?!...

Она

(Хитро, тихо): Не разумеш ли да је наш удес у његовим рукама?! — Он слути да ја хоћу слободу, јер другога љубим, — али не сумња на тебе. — Кад би то било, ја бих ти прва рекла: бори се, победа је твоја! — Ал овако пусти да раскинем ја своје вериге.... Кад буднем слободна, ја ћу ти сама рећи: бежимо!... живот је наш!

Гољуков

Кад ће то бити?...

Она

И сутра... ако...

Гољуков

(Умирен, срећан, милујући је речима и погледом): Ако Млечи ставе око врата све своје смарагде.. је ли?

Она

(Стиснула му руку, одалечила се према плавоме чуду Млетачке ноћи, пак показујући руком, окренула се загонетна). И ако се у тој ноћи расплину незакопане мисли.... (Остала је сама и нема у очиглед месечине. Гољуков хоће да јој још нешто каже, али ипак се свладао и залетио пут десне скалинате).

Крашемски

(Улази с леве. Он долази хитро. Угледао их је, па хоће до њих. Зачуђен због те тишине и правца камо се Гољуков окренуо.) Ту сте? (Гољуковом): Камо?

Она

(се на звук његова гласа стресла и хитро окренула. Лице јој је мртво, пуно сумња. Долази напред; хитро Крашемскоме): Молила сам

Гољукова, да иде горе. — Граф ме зове — али ја не могу.....
Уморна сам... нервозна...

Крашењски

(продирним погледом, гледајући сад једнога сад другога): Што вам је?

Она

(Немирна, мрка, села је у фотељу): Ништа!... Вечне борбе... у вечноме немиру... (Гољукову): Задржите га!... реците му да ћу одмах, ...Али пазите....

Гољуков

(успео се): не бојте се, — послушаћу вас. — (Оде пауза):

Крашењски

(Гледао их је очима што све виде. Она седи на фотељу, подбрала је лакат на колону па нема, тврда, буљи пред собом. Он дође крај ње и за час гледа је, а мучи Пак кратко и сухо): Шта се ту догађа?

Она

(Непомична седи и буљи пред собом, али глас тврд, немио): Догађа се, да дође час, кад се има изустити једна једина реч, а та је реч — Чин...

Крашењски

(нагло): Он хоће?

Она

(као горе): Он је хтео.

Крашењски

А ви?

Она

Рекла сам му — не.

Крашењски

(муклим вапајем, који је скоро клетва): Ви?!.. Ви?!.. То није истина!

Она

(као горе): А ипак — јест!

Крашењски

(Седне нагло до ње, пак хладно, пословно; погледом и гласом

лечника, који испитује болесника, да дође до дијагнозе): Ваш муж не пристаје на развод?

Она

(као горе): Не.

Крашемски

Није ли љубавни пароксизам Гољукова морао изазвати графа, а ви знате шта би се тада догодило...

Она

(као горе): Знам.

Крашемски

(само трен паузе па муклије): Је ли вам граф оставио сав иметак у случају смрти?

Она

Јест.

Крашемски

(погледа је оштро, па хитрије): Дакле што се променило? — Што се догодило? — (тише): Не љубите ли можда више Гољукова?

Она

(мучи и гледа испред себе)

Крашемски

(Устаје једним кретом и хтео би да оде. Лице му је кадаверично. Ипак се зауставио, дошао је ближе па гледа неми кип оне жене. Тихо, али необузданом горчином): Ви немате више поуздања у мене?... је ли?... у мене?!... (Дошао је до ње, па јој брутално сипа у ухо и врат сав свој пакао): Ха!... Чини ми се да ви још не знате, ко сам ја!... Да!... Лудак, несрећник, хуља, који је упао у ваш кобни круг! — Свак који вас види, свак вас и зажели, — свак је спреман да краде, да умре, да убије за један ваш осмех. — А ви познајете добро ту вашу моћ... Ох!... да... ви се играте с њом као факири с наоштреним ножевима. — Зато ни ја, — човек тако зване знаности, човек који мрзи божанства и људе, ни ја не избегох олуји што око вас хара. (Пауза. — Сфинга се није макнула. Он прође мртвачком руком у косе и погледавши за час плави, наднаравни сан месечине на Канал-Гранду, говори даље, да искили ту слабоћу, што га каља и срамоти): Ви знате добро да вас зажелих чим уђох у службу као лечник вашег мужа. — Ви-

Она

(му се истргне, па придушеном страсти, мукло, грубо, немилосрдно, а све то јечи још тужније испод кринке хладних, салонских форма, које она мора и хоће да сачува до краја): Гледајте ми у зенице! — гледајте!... Нисам још полудела, не, јер вас видим и познајем. Име вам је „напасник“ — али познајем и своју болест, а та се зове: љубав!... Јест! јест!... ругајте ми се, вичите на сва уста, колико год хоћете, да оваке грабљивице немају срца, да су јалове у души и у телу, — али ја велим вама и вашој леденој знаности у пркос, да је истина само оно, што осећам! — Јест! — и зато ја се бојим само овога јада што ми улисте у души и што је кукавније од свих оних што сам до сад проживела. Бојим се, — да! — ове ватре, која ме живу изгара, ове чежње, која се ни пољупцима не утољава, ове слабости, која ми се ушунјала у жиле као каква подла грозница мочвара... Разумеш ли, напасниче?!... Хтео си да љубим — и ја љубим! — Али не видиш ли, да ја дршћем и да у часу, кад бих морала затегнути све снаге живота, да задавим злу коб, што опет за мном издајнички плази, ја немам више ни снаге ни воље ни за што друго, — већ за љубав — само за љубав!... (Скрајним презиром у великој својој беди): Ето, сад можеш у мојој кукавштини упознати — свој злочин!

Крашејски

(Прекрижио руке па мучи и гледа. Мукло, — тврдо): Даље!... Даље!... Хоћу да видим, да чујем шта се ту крије? —

Она

(Као да ју је вихор осећаја и успомена однео): Шта хоћеш да видиш, да чујеш? — Оно мало што си могао наслутити у ово неколико година, али ти не знаш откле доходи сада сва ова немоћ у толикој моћи. — Ти си видео цвет већ у свој слави своје охолости и безочности, али ни ти не слутиш колико се ту блата хтело, докле се напојила земља, откле му никну толика лепота. — Ох! Јест!.. живети и уживати, — бити тако богата и тако свесна своје снаге да у зависти и понижењу других замислиш циљ живота свога. — Јест! — то сам хтела — и све сам то постигла! Моћ и богатство је у мојој руци. А сада?... Ко ће скинути с мене ову Несову хаљину, овај одвијени вео што ми се издајнички прилепио на пџт, а ја не могу да га свучем, — не могу, јер с њиме кидам и живо месо...

Крашејски

(Који је све оштро и мирно мотрио, приближио јој се, па одлучно, заповедно): Доста!... То је глас лудости!.. Љубав не јауче, — не бежи, — љубав је борба, — живот.

Она

(као горе а скрајним презиром, лицем у лице): Ти да говориш о љубави?!... Ти?! — Разврат ти је средство, а циљ: егоизам. Бити глух, слеп, бешћутан, неосетљив према боловима радника своје среће, пак засести за спремљену гозби, — то је твој живот!...

Крашемски

(као горе једним замахом): И твој!

Она

(се зауставила као погођена усред прса и пробудила се, па види пред собом понор: — саму себе): Истина!... истина!... Нема за нас починка — нема станка! — Ми смо деца олује; у њој живимо, — с њоме нестајемо — јест! јест!... Још увек лете Дантеови проклетници, — али не више паклом, већ светом!... Као крдо, облака тера нас бич страсти и таштине... и носи нас... носи!... Без куће, без огњишта, без љубави летимо на бесним, црним влаковима по дану, по ноћи, у вечни немир!.. Кад и кад кроз прозорце угледамо колибу, праг, вечерњу луч и једно лице младо, што чека, слуша не враћа ли се он, муж,... а у крилу јој почива нешто мало, дрхтаво, — један осмех, једна суза, један благослов... дете!... Ох!... (Склопила очи пред утваром среће која није за њу)

Крашемски

(Приближује јој се полако одзада, па јој дубоким, мирним гласом улева у душу лек који делује): А ја видим другу жену — младу и лепу, — у погледу сунца, тамо где се модрој пучини клањају палме. — Она је ту у кући својој, — наслонила је главу на раме човека ког је сама из канца судбине отела!... И нема више црних утвара, — нема страха. — Сан је постао истина!

Она

(Слуша, слуша и срце балзам, што умирује и лечи. — Капљу по капљу, а лице се разгалило, очи раствориле, као да гледа пред собом слике што црни чаробњак за њоме по ваздуху црта. Она клима главом и пружа руку Крашемскоме): Не — не, Крашемски!... не помажу више лекови!... Узела сам их толико! — Ал ипак — хвала вам! — Осећам нешто чудно... као да се простор око мене саужује. Споминем се некога малог миша, што једном улових у ступицу... Морало му је бити у души као мени данас.... (задрхтала)

Крашемски

Ви дршћете?...

Она

Хладно ми је. (Лакају, што пролази на дно): Молим, gağop, моју копрену!... Тамо је у салону за читање. (Лакај се поклони и оде на лево): А сад хајдте, Крашемски! — Они су горе сами... Ох! брзо!... умирите ме!...

Крашемски

Не страшите се, он је у вашим рукама. — (Хоће да се упуту, ал у тај час лакај носи копрену, Крашемски му је узме из руку а лакај оде, — па разастре копрену, да покрије њу): Допустите пре... (зауставио се, држећи разастрт шал, а његово се лице скоро уснама дотакло њезина врата).

Вишале

(У то пролази испод руке с Кандианом у месечини потремка. Угледају пар и стану. Кандиано би се хтео угнути, али га Витале задржи. Види се да пита разјашњења и да му их Кандиано даје).

Она

(је осетила дах пожуде Крашемскога, па је окренула главу прама њему, а раскрилила руке, да прими копрену. Она му погледа дубоко у очи): Крашемски, шта чините?

Крашемски

(Сикће јој у ухо): Тражим место где бих вас погодио кад бисте изневерили удес ког ја вама досудих.

Вишале

(Се оделио од Кандиана. Види се да му Кандиано показује куда ће невиђен проћи да дође у Hall кроз она мала враташца иза пианина. Витале је разумео, насмешно се, па мирно, ал опрезно иде у леви салон. Кандиано остаје неколико тренутака, даје налоге лакају и оде с овим на леву испод ступова).

Она

(се завила у копрену, а шапће Крашемскоме, на ког се скоро наслонила): Карајте ме!... карајте! — Ви сте једини који ми може повратити снагу, спасти ме од кукавства што ми се по крви шуња. Да сад имате бич у рукама, рекла бих вам: Удрите, само да осетим бол, да знам да живим и да не сањам...

Крашемски

(У бљеску одржане победе): Сутра ћете то знати у љубави, и...

Она

(га је разумела; гледа га и њихове су се воље разумеле... Пружа му руку на обећање): Да — сутра... у љубави — и у слободи! —

Крашемски

(Мукло зајечи и обим рукама зграби њезину руку, па је стави на чело и на усне, а пригнуо је и поклекнуо као мужик пред иконом. Затим се уздигне и гласом појања рече): И тако буди!... (Још један поглед и нестане у висине скалинате. — Она остане окренута према њему као зачарана. Кад је Крашемски нестао с видика, а она је доле на дну леве скалинате гледајући за њиме; враташца се на левој страни иза паравана и пианина полако отварају и):

Вишале

(Улази наравним тоном човека који је у свом дому, али свака је његова кретања изражај опрезности. Она га не види, али са заклоништа свога он следи сваки њезин миг. Кад осети да ће се она окренути, и он се обрне и пристане уз пианино као да тражи ноте):

Она

(се одалечила од скалинате. На лицу јој титра пробуђена радост, а тело јој вибрира у затегнутој вољи, што је немилосрдна рука лечничкова привеза. Криза је прошла — и она је одлучила. Још један корак и судбина ће се испунити. Пролази мимо ступова од порфира и не би чула ни јеку серенате, што кад и кад ветром захуји, — да није Млетачке Ноћи).

Вишале

(Седи пред пианином и певуца тихо „airbade“ малог „midshipmana“ злочестој Miss Mag, што је затворила врата и рекла му да чека, докле не рече: „дођи!“

(Hall-om пролазе гости, шетају, чекају, кад Серената на повратку успамти испод Cà Foscara, кад се сједини у месечини, пак ишчезне у растворени хотел. Некоји долазе низ скалинате и слушају за час онога, који тамо удара на гласовиру. И они прођу. Слуге кад и кад завире на дну и прођу,... а све наоколо свеће горе, мрамор се љашти, цвеће дрема у вазама, све је тако мирно, тако уредно, тако увек исто, да би скоро чуо трептање електричне струје, што рекло би се, даје тој слици светло и миче оне лутке и зауставља онај лепи женски панепић што слуша у дражесној пози они гласић исте механичке сонерије. Лепе ли илустрације за какав „Christmas — Number“, ускликује ваш први поглед, али вас други, у ком се још вију колобари црне тајне сунча-нога цвета, — препознаће у очима оне жене исту ону уморност, онај страх, ону грозу, што вас пресенети у сумрачју сиве лондонске собице)

(И није ли доиста она иста укоченост античне маске, која је покрила ненадном кринком старости и страхоте сав онај посмех златних прамова и рупица? — Не чујете ли у ваздуху и у души вашој Leitmotiv сунцокрета?):

Она

(Она је све то осетила и у трен проживела. У њезиноме мозгу блесак свиће за блеском. За то њезини кораци, од онога места где се зауставила пред објављеном судбином, па до пианина, на ком је Витале тихо пратио свој мали дозив, — беху за њу најтежа мука и можда скрајње окајање. — Она дође до њега како се долази до смрти, коју видиш и којој се не можеш угнути. Њезина рука не задрхта кад се мирно наслони на његово раме и кад јој глас чист и дубок изусти три саме речи, — осуду своју): Јест — ја сам!

Вишале

(Би вриснуо од насладе што му је успела замка, — али ледена му струја прође у исти час телом на додир оне руке. Хтео би јој се отети, али је она јача и мирнија)

Она

(Држи га снажном руком, а глас јој туче хладним, металним ритмом као у тамним дућанима у *Calle dei fabbri*, кад ковачи кују жарку млетачку мед): Ви се нећете макнути, — ви нећете устати!... Ја осећам, да је моје лице сад грозније од вашег чина, — а ваше ми сажалење не треба, кад га и не тражим. Јест! — Ви сте успели! — Затворили сте и ви мени сада све излазе — осим једнога. — И ја могу разбити стакло и одврнути кључ — али ја бих се тек онда спасла од вас — али не од себе.

Вишале

(Се освестио у немилосрдном звуку онога гласа, што ни у ономе часу не моли, — већ заповеда. — Хитрим, нервозним кретом прстију, — који рађе би давили а не могу, прелети преко пианина и прекине њезину реч акордом дисонанце и гњева)

Она

(Је осетила бујицу његове мржње. Гости који пролазе *Hall-on* баце мирни погед на обични музикални *Intermezzo* хотела и пролазе. Она се пригнула до њега, па му шапће): Свет пролази!... ударајте!.. пратите ме, помозите ми да вам исповедим све.

Вишале

(Чуо је њезину реч а слуша далеки дозив *Serenate*, која тамо испод двора *Фоскаријеве* славе пева успаванку *Млетачкој Ноћи*, па следи тихом пратњом ону слатку *cantilenу*, што сада велом звукова обавија округност, исповести оне уловљене јадне женске звери).

Она

(Је дигла руку с рамена му, па се обема рукама упрла на његову столицу. И она говори тихо али јасно, одрешито, некако пословно, као

да је на суду): Она која ту за вама говори — јест она иста која вас је уловила у Лондону и затворила с лешином у соби. — Вама је онда рекла, да се зове Miss Mag. Лагала је. Право јој је име Ellen Thow. — Радила је у трговачкој пословници дванаест часова на дан, а добивала је један шилинг, да прехрани себе и паралитичкога оца. Та се иста сад зове Евдоксија графича Јекатаринскаја, има палату у Москви, дворане на Криму, руднике у Сибирији, милионе у Паризу. — Између ових двеју инкарнација једне те исте необуздане, безграничне чежње за уживањем, нашао се један човек, — заручник Ellen Thow. Подофицир у индијској регименти, после четири године штедне и жеље дође он напокон у Европу да одведе њу, коју је љубио више него самога себе. — Кад га Ellen Thow угледа, рече му: „Врати се откле си дошао, не љубим те више!“ — Он је молио, претио, плакао, Ellen Thow не попусти. Она је већ била окусила сласти живота. Хтела је још само, да јој он врати љубавна писма е да пође за другога човека, који јој је нудио богатство и слободу. — Напокон једнога јој дана рече: „Дођи још једанпут к мени и вратићу ти писма.“ — Она дође у његов стан. Ту хтеде он да њу опет гане старом љубави, али када ни то не помогне, он јој баци у лице сву своју љубав претворену у једну реч освете: „Не!“ — „Кад тебе не могу одвести, твоја писма ће тад путовати. Сутра ће их имати човек коме си се продала!...“ Ellen Thow се насмеши и запита га: „Је ли то твоја последња реч?“ — Он одврати: „Јест!“ — Тада она извади из џепа револвер што собом донесе и — он паде устрељен, ишчупавши јој још с недара задњи пљен љубави. — Сунчану зеницу, — њезин цвет. (Пауза): Једина запрека, да Ellen Thow постане Евдоксијом Јекатаринскајом — би одстрањена.

Вишале

(Пред гордом искрености те жене престао је мало по мало ударати, па се полако окренуо и упиљио своје бледо лице у ону приказу, која је у злату и бисеру говорила о праву на издајство и злочин).

Она

(се мало одалечила. Мирно, скоро ведро говори даље, а осећа се, да с насладом скида — једну по једну — све копрене, што јој замотају душу): Прва мисао Ellen Thow, кад он паде, би: наћи писма и побећи. — Она их нађе, али тада друга мудрија надође и шапне јој: „Има можда људи у тој кући који су те видели. Тражили би те и познали би те!“ — То је дело морао да изведе други злочинац — и она га је морала наћи. — Ellen Thow уреди собу, сакрије лешину испод ћилима, покрије лице копреном и — оде у лов. Дуго је лутала без циља и без мисли. Нихала се

као паук на нити свога живота, да се дотакне зида, крова, гране, где би разапела мреже и уловила свој пљен. — Све јој беше нејасно, — само једно је знала! да мора наћи своју жртву пре ноћи. — У једној улици, поред женских накита угледа вас. Морнар, дечак, странац — брзо би заведен и уведен у ону собу. Не прође ни трен и она се побоја да ви нисте онај кога треба. Ваша необична реч мушке разблуде у детињској неопрезности, — она чудна смеша старости осећаја у неискуству живота, — Не, то је одавало одвише оштроумља или одвише лукавости. — Хтеде вас отерати, али случај помаже увек злочинцима. — Неко позвони. Тражили су њега. — Као бљесак загрми јој у мозгу мисао: ето сведока да је у његовоме стану нашао странца, — а не жену. Све што је у њој пре зборило против вас, приказа јој се наједанпут доказом да само ви, дете фантазије и нагле крви може у очима тромих људи севера изгледати као творац рафинованог, тајанственог злочинства. — И она вас закључа! — Ваше бегство пак ослободи њу од сваког повода да вас жали, а, што је главно, утврди полицију, да је злочинац доиста непознати мушкарац. На поду били су трагови ваших ципела, на душецима ваше окрвављене руке, на разбијеноме стаклу ваша крв, — због недостатка доказа обуставише поступак против непознатог убојице индиског подофицира. — Три месеца иза оног дана отплови Ellen Thow у Русију да прими име, богатство, сјај, што је по њезиној вољи и са потпуним извојштена пљена — само њој припадао.

(Пауза. Тамна јој копрена склизнула низ тело, само рукама држи јој крајеве. Она стоји пред њим голишавија од саме Фрине. Мирно и хладно подигне опет вео и загрне се. Хтела би да коракне прама месечини, али се окрене прама њему): Могла сам хинити, лагати, молити, претити, — могла сам се сакрити, отпутовати, и не бисте ме били нигда више среди. — Све сам то замислила, од кад вас изненада, мало пре сретох, — и све сам опет својом вољом разорила, — јер само се једно мора у животу догодити — и то се ето сада догодило!

Вишале

(Подигну се са столице привучен страшним призором те вивисекције, око му је потамнило, а уста зла. Прекрижио је руке на прсима, пак гласом без звука, сикће јој кроз зубе у лице). Ја вас гледам и не знам да ли је грозније ваше злочинство или ваша безочност. (Долази до ње, па тихо, а бруталним сарказмом): Кад сте већ казали све, — зашто не кажете, чему сад и та нова замка?!

Она

(Тргне се): Што? — зар ви мислите?!

Вишале

(као горе): Мислим да вам је све залуду. Ако се он не може осветити, јер је платио својом смрћу то прљаво ваше благо, али зато живи тражи одмазду.

Она

Коју?

Вишале

(Тик до ње, руке у цепоу, — тип рафиниране сапaille): — Вас!

Она

(Нехотице назадује, а не скида очи с њега. Мирно, ал завучено).
Ја сама затражих суд — говорите!

Вишале

(Приближио јој се, а говори тихо, пресечено, задушено од гњева и гнушања): Ко је убио тело, има право да га тражи, али човеку који вас гледа убили сте душу!... Разумете ли ви то? — Овај дечак, некада пун сунца, смеха и шале своје Лагуне, — живи је мртац! — Јест — гледајте га! — Има ли трага доброте и самилости на овоме лицу? — Ваш је дах прошао преко њега и похарао му сву младост.... Ваше му је издајство усахло срце, — отело му је веру у људе, у поштење, у љубав! — Од онога дана ја видим у сваком оку лаж, у сваком загрљају лаж, у свакој молитви лаж! — И кад нађох у свакој жени ваш поглед и у свакој посумњах вашу варку (крајњим сарказмом): онда побегох изнад земље и узех себи за метресу Смрт! (Још тише и окротије): И сад, кад вас погледам накићену пленом ваших руку, али тако невољну у крајњему своме понижењу, опет само ви се криви што тражим за вас још ниже понижење... Јест!.. Miss Mag!.. прошла су времена опраштања. Нови су људи милостиви, јер су их научили, да нема ни неба ни пакла. — Подлост за подлост! (тихо и полако): Моје ћутање морате купити!...

Она

(Која га гледа и не мигне оком): Чиме?

Вишале

(као горе): Ја хоћу да чујем ноћас пред вашим вратима ону реч, коју обећасте маломе, пијаноме дечаку...

Она

А то је?

Вишале

(Скоро у ухо јој): „Дођи!“

Она

(је сва задрхтала и назадовала): Никада!

Вишале

А да вас пријавим — суду?

Она

— И онда?

Вишале

И да графица Јекатаринскаја обуче сиво рухо кажњенице?

Она

(Уздигла се, освестила се, на дошла полако до њега, лицем у лице, а гласом у коме је већ слава преображења): И онда, јест, и на губилишту и увек — казала бих вам — Не!

Вишале

(Погледа њу дуго):

(Слава огња и песме долази ноћним дахом из даљине. Гости се купе у потремак):

Она

(Дошла је хитро до њега зачуђена тим муком): Што оклевате?
— Шта размишљате?

Вишале

(Гледајући је непрестано): Размишљам, која се ту варка опет крије? — какав се ту злочин опет снује? —

Она

(Хитро, гњевно): И ви ме можете за мој чин пријавити, — ви ме можете убити — и бићете у своме праву, — али после свега што вам слободном својом вољом открих, ви ме не смете више вређати, ви ми не смете рећи да лажем. Погледајте ме добро... добро! — Зар не знате збиља више шта је на свету сен, шта је глас, шта је лице истине? — Сад лажете ви, кад убијате у себи и оно што ја нисам убила! Зар је од мога даха отупило и ваше око, што је од старих слика научило познавати какви су људи кад убијају, а какви кад — љубе!

Вишале

(Једним придушеним ускликом чуда и циничког смеха): Ах!.. Да како!... то је! то!.. Ви да љубите — је ли?!... Ви! Ах, морао сам и то предвидети! Ха! ха! ха!

Она

(Хтела би планути, али опазила је да низ леву екалинату слазе граф Јекатарински, Гољуков и Крашемски, па онда тихо, неизрецивим изражајем страха): Ћутите!... тако вам вере!... ћутите! — Учините после од мене све што хоћете, — ја сам ваш пљен, — али сада да нисте дахнули! — Јесте ли разумели?

Вишале

(Тихо, погледавши је околу у очи): Не бојте се! — Зовем се Малипиеро!

Она

(Све у великој тишини и хитрини кроз зубе, а у потпуном мировању кипарскога лика): — Дајте ми цигарету!.. брзо!.. да! тако!.. А сада понудите ми ватри!... Ено их!... долазе!..

Вишале

(Који је све то послушао и учинио мирно без трага прошле борбе, гласно): Изволите, графице!... (Држи жижицу упаљену, докле она срце дим цигарете. Непомичан је, а гледа јој продирно у расветљено лице; тихо): Који ће од ове тројице платити својим животом трећу инкарнацију Ellen Thow?

Она

(Пали цигарету, гледа га кроз пламен жижице, око у око. Бацивши дим из уста, тихо): Од оне тројице — нико! (Обрне се, па хинећи весело зачуђење, прама оној тројици, који су сашли, гласно): Ах!... enfin!.. Messieurs!... — (ведром веселости иде им у сусрет): Да нисам овде имала љубазнога госта, била бих пошла сама у гондолу. (Обрне се према Виталу, који чека и помно гледа шта се ту збива. Њезино је лице разгаљено и мало зажарено): Допустите, кнеже Малипиеро, да вам прикажем најбешње карташе свих Млетака!... Мој муж .. господа Крашемски... Гољуков!.. (поздрави):

Граф Јекатерински

(Сасвим сед, али још снажан, елегантан човек. Тип посланика у миру — дакле дискретнији и достојанственији од оних у служби. Фрак, беле рукавице; тихо, прекинуто Малипиеру): Très flatté!.. читао сам о вама у „Figaro“ — Велика ствар! Рекорд!.. Африка!... (разговарају даље).

Она

(се по мало окренула према Гољукову и Крашемском непомичним лицем. Од сада непрестано бљешће на обзору оних лица, шта навукосе на себе кринке друштвености да се сакрију олују, која их гњави. Тихо хитро, бљесковито): Шта се догодило тамо горе?

Крашемски

(Хитро, тихо, мрко : Не знам, нашао сам их где се картају.

Тољуб

(Исто): Догодило се, да он сумња! Био је леден, — па саркастичан и напокон ми рече да одлазите сутра.

Она

(пресенећена, муклим вапајем): Ах! — Сутра!

Крашемски

(Хитро, тихо њој — као горе): Не допустите да граф сутра у јутро изиђе и чекајте нас.

Граф

(Забезекнуто, гласно према њој: Ах, чујте, чујте!.. Наш је млади кнез за рат!

Вишале

(Смешени се мирно): Дакако!.. и то душом и телом — за рат!.. А шта ћете?! — Толико су нам се ругали германски народи да смо слабићи, да не знамо ништа до ударати на гитари, и певати канцонете, да смо се и ми бацили на спорт и начитали се Ничеа.

Граф

Али не појмим како...

Вишале

Ето вам последица!.. Енергија се у нама пробудила и није нам више доста борити се против свих изума, почевши од хуманитаризма и пацифизма, него хоћемо и рат! — А видећете онда, графе, како знамо умирати! —

Она

(Смешком): Ох, што ми је жао оне добре госпође Сутнер... мораће да напише још један роман!

Граф

Али Толстој је рекао — (разговарају се даље).

Крашемски

(Гољукову на другој страни): Хоћеш ли сада оклевати? — Ако ти оде, она је изгубљена за тебе!

Гољуков

(нагло, тихо): Пре њу ја њега него ли ми је отме!

Крашемски

(Све то наглије, тише): Сутра у јутру мораш к њему. Мораш га присилити да пристане на развод. Ако неће, а ти га убиј! — Права су природе јача него закони људски!

(Шум народа као шум узбуркана мора продире с оркестром далекога Бучинтора. Гондоле пролазе све то хитрије у бујици светла и пламена, што сада с десне стране тече жаром огњене реке. Кандиано се изкрцао из гондоле. Граф и Витале иду му у сусрет).

Она

(се одалечила од мужа, па дошла до Крашемскога и Гољукова. Хитро Крашемскоме): Задржите их — само за час!...

(Крашемски иде графу. Она и Гољуков — остадоше сами у вртлогу живота, који около њих валовима бије. Час паузе. Она му гледа мирно, дубоко у очи; тихо): Реци ми још једанпут да ме љубиш!

Гољуков

(као јака): Љубим!

Она

(је за час склопила очи и уздахла дубоко, као да је допрла до дна).

Гољуков

(хитро): Шта ти је?

Она

(Далеким осмехом, показујући сан Млетачке Ноћи): Сва је ова ноћ огња и тајне улегла сад у ме! (Сасвим тихо, појудно) Пољуби ме!

Гољуков

Овде?!.. Сада?!...

Она

(наглим гестом руке растргла је спону бисера испод врата, немирно, гласно): Ах!.. Молим вас, Гољукове помозите ми сапети: — спона је слаба!..

Гољуков

(пригнуо главу до њена врата, па дрхтавим прстима, с којим се

сплетоше и њезини, хоће да закопча, а лице се пење по лицу и кад она пригне мало главу, уста загризоше уста у пожудноме грчу, — то је трен).

Она

(а да јој се ни трепавица није макла, намештајући ђердан). Како су господа неспретна!... Али ипак вам хвала!

Крашемски

(Опазио је сву игру и дохрлио до Гољукова, хитро, гневно): Јесте ли полудели?... (одвргне га).

Вишале

(је видео и он што се збило. Оставио графа и Кандиана, па дошао је до ње. И разговор је опет као све ту што се збива, — блескање. Пар речи, један миг, једна црта, једва одаје вртлог, што је захватио оне душе и све хитрије их завија до вира пропасти): То је он!

Она

Јест.

Вишале

А онај други?

Она

Чему то питање?

Вишале

Јер видех мрежу у коју вас је уловио.

Она

(продрхтавши): Ћутите!

Вишале

Не смем! Нећу да будем и ја ваш сукривац!

Она

(Увек тихо): Подло је што ви ту чините!

Вишале

(Тик до ње, смешком на уснама, али глас му је набрушен као бодеж, а очи дрзовите, окрутне): Било би кад бих вас пустио да извршите ново дело страсти и подлости што се сада између вас троје докончало!... Било би кад бих вас и ја, као онај мрки заводник тамо, терао у понор неке грдне, осветничке похоте, што му из паклених очију сикће...

Она

(У безименом ужасу пред нечим што се дошуњало до ње): Ах!...
Инфамно!...

Вишале

(као горе): Јест! — Онда бисте већ сутра чамили у црним
хелијама Palazzo Ducale, — али не сами, већ с новом, невином
жртвом злочиначке вам таштине — вашим блатом окаљаном! ..
(Скрајном изазивном спрђом): Је ли то ваша љубав, Ellen Thow?
— Одговорите!...

Она

(Дугим, непомичним погледом, али неким далеким смешком про-
није и пркоса): Одговорићу вам сутра, кад место ваше бледе
метресе узлетим ја с вама — над облаке! (Обрне се према дну,
па угледавши Кандиано): Ах! наш драги Дужд!... (Кандиану, који
јој љуби руку): А шта је програм иза Серенате?... Ваљда опет
каква сјајна идеја нашег великог мајстора — апотеоза.

Кандиано

(Галантно): Одвише љубазни, графице! — Ето, замислио
сам усред Бачина ди С. Марко пред стубовима Пијацете не-
какав огромни tableau-vivant — нешто у стилу Тијеполових апо-
теоза!... Венеција са свога престоља баца прстен своје веренику
Нептуну као залог вечнога брака с морем! (Промени изненада
тон, забринуту): Шта вам је, графице? — Пробледели сте?!

Она

(је склопила за час очи и уздрхтала као у омаглици): Ништа!...
Ништа!..

Граф Јолуков, Крашемски

(до ње, хитно): Шта вам је?

Она

(Посмехом, али је лице застрто невидљивом копреном): Чудно!...
Исте сам речи чула мало пре. . кад сам пролазила мимо тараце,
— а глас као да је долазио из дубине морске... (Као за себе):
„...као залог вечнога брака с морем!“

Кандиано

(Хитро, да распрши зловољу): Учините, графице, као наше
мале Венецијанке — играјте terno secco: вода је седамнаест, —
прстен педесетосам, — заручник тридесетчетири, — и добили
сте! (Граф и Кандиано се смеју. Витале мотри све то оштро са стране).

Она

(Смешени се): Хвала, кнеже, на савету! За сада молим вас
само нека гондола буде справна. Требаће ми одмах!... (Графу):

А ви седите и картајте се. Тако ћете мировати — докле вас не позовем...

Крашемски

(Који је мотри помљиво тик до ње): Све је спремно! — Сутра сте слободни!...

Она

(гледајући му очи): Знам! (према осталима): Само часак, докле се пресвучем. Чим видим с балкона да је Бучинторо испред хотела, ето ме доле. —

Граф

Ох, ти Млетци! Ти Млетци! — крајње је време да одемо! (њој): Пожурите се, молим вас, ми вас чекамо. (Иде с Кандианом и са Крашемским према левој страни).

Она

(Хитро, тихо Гољукову): Још мало па твоја — pour toujours! (Стисне му руку и хитрије се одалечи прама десној скаливати).

Граф, Кандиано, Гољуков, Крашемски

(до врата на лево) Само брзо!... брзо!.. чекамо вас!.. дођите одмах!

Она

(хоће да се успне, па весело њима): Не бојте се!.. Ја ћу прва доћи до Тјеполове славе!.. Adieu!.. (Господа улазе у собу на лево. Кратка пауза. Она остане за час непомична и гледа камо су нестали. Затим се окрене и већ је на трећему скалину па погледа Витала и мирно га зазове): Малипиеро!

Вишале

(Који се беше удаљио у месечину, окрене се нагло и погледа за чуђено ту жену, што га зове): Ви ме зовете?

Она

(наравним тоном): Да се не вратим, бисте ли ми дали онај цвет?

Вишале

(Дошао је до пианина, погледао увек на њу).

Она

(Разумела је упит његових очију): Јест — онај (Гости пролазе, слазе, излазе. Серената се завија велом заблуде околу пламена толиких распаљених жеља).

Вишале

(Узео је цвет и денесао јој га испод балустраде на којој се она наслонила као Јулија на балкону).

Она

(прими цвет из његових руку, погледа му црну зеницу и говори као за себе): Јест то је!.. (Погледала Витала, а око јој се, као да се све сунчане зраке цвета скупиле у њем. Мирно, дубоко): Не заборавите нигда, Малипиеро, да сам ја хтела да ми пружите овај цвет, и да нисам задрхтала кад га примих из ваше руке. (Успиње се гледајући га неизрецивим смешком тајне): А bientôt!

Вишале

(Гледајући непрестано оком сумње и зачуђења): Камо ћете?

Она

(као горе показујући му скалинату, куда се већ почела пењати): — У висине!...

Вишале

(Није макнуо ни трепавицом, већ душом и телом гледа нешто као преображење, пак гласом удеса који се не да мимоићи, али ведрином опроштаја): Збогом, Miss Mag!

Она

(Махне руком, скоро радосно): Не! au revoir! (гледа га и ишчезне):

Вишале

(Је остао непомичан, буљећи у њу, и кад је већ нестала, хтео би се залетит за њом, али у тај час нехотице продрхта):

(Бујица огња и лађа покрила све море између мраморних обала Канал Гранда. Слава се Венеције враћа, али бучнија, црљенија, у оргиастичноме крешченду свих звукова и свих пламена. Серената је покупила путем своје Via Triumphalis све вапаје живота, да их огњем и песмом разбесни до задње апотеозе, што ће сад успламтити између стубова Михеловога божанскога пљена. Из Бучинтога, који се огњем шумних пожара приближује, запоји у тај час славни Лотијев мадригал: „Spirito di Dio.“)

Кандиано

(Дошао је с лева, на куца по рамену Витала, који је остао затрављен величанственим звуцима стародревнога хорала): Чујеш ли?

Вишале

(Стресе се и зграби Кандиана за руку): Шта је то?...

Кандиано

Права стара свадбена песма наших отаца, кад је падао у Адрију венчани прстен Венеције! Шта велиш?... ех?... Нашао сам је у библиотеци Марциана. — Моја идеја!

(Усред песме чује се изненада слаби женски врисак. Плавокоса девојка, бледа, без даха, а дрхће као прут, долетела је низ леву скалинату, и угледавши Кандиана, пала би пред њиме на земљу, да је он и Витале не зауставише):

Девојка

Ах!.. Eccellenza!... грозно!

Кандиано Вишале

(Довукли су је до пианина): Говорите! Што је?

Девојка

(Плаче придушено и плаче у бесвесноме ужасу): Ах!... Страхота!... Наша графициа... пригнула се на балкону — тамо на Рију... и... (сакривши лице рукама): Не!... не!

Кандиано, Вишале

Говорите!... говорите!

Девојка

(Сваливши се у фотел, муклим јауком): Стровалила се у море! (Зајечи и покрије лице рукама).

Кандиано, Вишале

(једним криком): Ах! несрећница!

Два лакаја

(Хрло улазе и дотрче с леве до Кандиана)

Први лакај

Eccelenza!... Да би сте се потрудили!... гондола је за спасавање спремна!...

Други лакај

Видели су како се залетела! (Хорал у даљини нестаје).

Кандиано

(Хитро, заповедно, оштро): Несрећа је велика, али пуки је случај!... Графициа је патила вечерас од вртоглавице!... Тако је било и тако мора бити за све вас као и за све остале! — Јесте ли ме разумели? — Иначе сте отпуштени! А сад позо-

вите лечника!... Ако се тело пронађе, нека се одмах одведе у San Michiele. Хотел не сме ништа видети и ништа чути! — Хајдте!...

(Лакаји оду с плавокосом девојком. Витале остао наслонен на панину, буљећи у празнину): Витале!... брзо!... помози!... Пригледај ми ту госте! — Ја идем да јавим оним несрећницима унутра... (Затрчи се на лево, па опет стане и врати се тик до Витала, пак тихо, оштро): Само две речи... Шта се ту збило?!

Вишале

(Блед, тврд, усправио се, као да најављује и ведену заповед, гледајући га у очи): Извршена је осуда! — (Урнебес гласова из воде, из лађа, из Бучинтора, са прозора, са кровова залева слатку песму старих млетачких Серената осамнаестог века, што је постала једном свих топлих ноћи испод Риалта.

О Venezia, benedeta

No te voglio più lassar!

И сунчани Бучинторо пролази са Венецијом на трону у химни свадбе и у пожару срца:

Кандиано и Витале дошли су међутим до врата леве собе. Кандиано је ушао, а Витале остао сакривен у потремку, где је сва навала гостију. У триумфу млетачког Баханала врисне глас као заклан из собе, и три особе помамних лица ридајући, јаучући мукло, сви у клупку с Кандианом прелете од леве на десну страну. — Нико их није опазио. Витале гледа за њима, стане само трен, пак се и он затрчи куда су нестале оне четири људске приказе):

(Бучинторо пролази тих, величанствен. Песма се губи с њиме):

О Venezia benedeta!

Час паузе

Завеса полако пада.

Ст. Петров-Бешевић

МОТИВ ЗА СЛИКУ

Планина. Ведро. Свуда пејсаж зелен
Падине стрмне покрило је биље,
Кадуља нежна и златасто смиље
И дивља ружа и лековит пелен.

Горе у сунцу трепте хриди вреле
И суре главе над провалом нагле,
Где гнезда вију орлушине смеле
И слегају се облаци и магле.

И докле сунце по косама блиста,
На једној стени ко да из ње ниће
Види се дивна силуета Христа,
Сва бела као из заветне приче...

Узвишен..., тужан, као душа, која,
Не може да се вековима смири,
Божанске руке према Небу шири
И израњена света недра своја.

И док кроз сунце Господ очи спушта
На Њега, Земљу и све што још греши;
Он тамо стоји ко Истина сушта,
И Мистерију не може да реши:
И то, о чему некада је машт'о,
И то, тај проблем вечитога — *Зашто?*

Die

Р О Б

Књигу моја свију снова, ево роба!
Око душе, зоро дана, боје зрака,
Ја сам тебе пронашао до свог гроба
Да те гледам, да те волим из свог мрака.

И док стара поноћ носи моје дане,
И док ланац мука стеже и окива,
Бол, падања и потреси да саране —
Моја глава на твој крилу нек почива.

И док дуби верна слутња страх језиви,
И једина песма док је још крик сова,
Моје срце, јадно срце нека живи,
Нек још куца, књигу моја свију снова.

Челом мојим и данас је сплет од бора,
Ал' су очи озарене увек тобом;
Ти си извор и слободе и одмора,
Измирење са пустињом и са гробом.

Књигу моја свију снова, ево роба!
Око душе, зоро дана, боје зрака,
Ја сам тебе пронашао до свог гроба
Да те гледам, да те волим из свог мрака.

Ти никада можда ниси знала, да је
Твоја младост мени живот, моја снага,
Што обилно пружа мени загрљаје,
И заборав и пијанства тако драга.

Да ли ти је кадгод на ум мисо пала,
Бујну косу кад пргаво сама сплећеш,
Кад у врту береш ружу што је цвала,
Ружу береш и на груди своје мећеш,

Кад хаљину своју држиш с пуно поште,
И ти прсти, и те руке — да л' си знала,
Колку радост мени носе и милоште —
Да ли ти је кадгод на ум мисо пала?

И док имам руке, груди, усне твоје,
И те очи пуне среће и незнања,
Ја осећам како дише лето моје
И мој сутон у коме се топло сања.

Небо ми је твоја љубав, твоја соба,
Вера ми је твоје лице без облака —
Књигу моја свију снова, ево роба,
Да те грли, да те воли из свог мрака.

Л. Михајловић

СМРТ И ЖИВОТ

Звони. Мучно се пробија звук кроз ветар који силно дува и доноси собом однекуда из даљина зиму, тужно трепти и дршће над селом преплављеним блатом и полагано ишчезава тамо далеко на крају хоризонта, где се голи шумарци својим сувим грањем, обвијени маглом, хватају, као паучине нискога неба.

Суморно, прљаво, ружно. Умрла светлост, умрла лепота — умрле давно. То није почетак јесени кад је срце тужно и очајно;

то је час кад је и очајање и туга, кад је све умрло. Суморно, мрачно, мртво — бескрајна немоћ. Звони. Умро је човек. Звони на скуп. Буди живе људе, да дођу да га сахране. Умро је добар млад човек — Стеван Максимов.

Блато, блато од неба до земље. Село с прљавим, белим кућицама, тоне у блату, расуто по долини као разбацана гомила каљавог камења коју је нека бујица нанела и равнодушно ту оставила. Дува студени ветар. Густо блато се угиба под тешким кораком. И срце под кожухом куца узнемиреније. Има и наде за онога ко хоће да се теши: ветар обећава да ће брзо смрзнути то блато.

Пред Максимовом кућом метеж, у кући жагор, дозивање, запевка и црквено певање. Као и увек при пратњама, журно долазе жене повезане црним шамијама и доносе свеће и гранчице зимзелена, своје сузе и сећања на своје покојнике. Долазе да замоле Стевана да поз рави њихове *шамо*.

Ево их, излазе на капију. Чује се само храпав, непријатан свештеников глас и пуцкање блата под ногама.

Напред иде један младић и носи крст увијен у сјајну хартију, па онда жена с кољивом и вином, затим поп у отрцаној, зеленој, краткој мантији и у чизмама, и црквењак с кадионицом, па онда сандук са Стеваном. Леп сандук са сребрним словима. Крсти се поворка и, као на команду, закукаше жене. Иду логано. Сандук је тежак и људи што га носе бар не осећају зиму, ако осећају умор. Могли су га метнути и на кола, та њему је свеједно, он је мртав, али га носе на рукама што хоће да укажу почаст Максиму, Стевановом оцу који је жив и који је добар газда. И жене што кукају ревносно су на послу. Није баш њима свима срце тужно, али такав је ред. Ко зна како је Стевановој Мари срце од бола препукло, али њен се глас најмање чује; она се уздржава: срамота је много жалити мужа.

Иза жена у црнини иду људи с прикаченим пешкирима на рамену, иду полагаано, погнуте главе: пажљиво гледају у своје опанке и бирају где ће стати.

Друге, равнодушне жене шапућу и праве примедбе, као свакад и на сваком месту.

— Јао, леле мене, ова Синђа не уме ни да кука: загудела само једно, те једно: „Јао, сине, јао сине!“ А како девојка лепо набраја, и ако се отимам, вртају ми сузе.

— Море, кад рече Синђа! Знаш ли да је умрла и Синђа Милошева?

— Ама, Бога ти! Кад пре?

— Баш у подне. Занемогла сасвим, а Милош изађе па ме зовну преко плота. Чим је погледах, знала сам да је крај. Питам

је да ли има што да наручи и је ли жељна да штогод поједе и попије. А она поћута, поћута, па вели: „Хтела бих мало хлеба, али белог, варошкога“. Где ћу то да јој нађем? Док ти се ја срећом сетих, па трчи код учитељице: „Дај, молим те, ако имаш, мало, тек да окуси пред смрт“. А она ти оцепути грдну комадину, а руке јој све дршћу. „То зажелела пред смрт, хлеба?“ — пита ме и некако чудно гледа. „Ама могли смо и ми да јој умесимо хлеба или погаче, али она неће; њој се једе баш тај варошки, бели“. А јесте богами, леп и велики хлебац код учитељице, па нарастао и бео, као светосавски колач. Благо њој, она зна што живи. Даде ми и једну јабуку, али је Синђа није ни загризла. Само прогута три залогаја хлеба, па заиска воде и ућута. И, колико да се прекрстиш, умре. Те ти ја изађох на авлију и закуках, да чује свет.

— Зар ништа не рече онако пред смрт?

— Ама баш ништа. Ни јао, ни не дајте ме

— А Стеван, видиш, говорио. Опростио се са свима и по-саветовао их да чувају дете. И казао матери и сестрама да буду добре спрам Маре као да је и он жив. А кад је хтео да издахне, он се још нешто сетио. Сестро мила, куд му то пало на ум! Самувај Боже, као да га смрт била понела, а он махну на њу руком, да причека један часак, па рече: „Заборавио сам: покрите руже, да не промрзну. Немојте да напустите“... И онда одмах умре.

— О, господе, шта ми рече! А јесте, он је први донео у село калем од руже. И каква му је башта само била. Бадава, ваљан беше за све. Зато га Бог и узео

Човек ти је као стакло. Данас јесмо, сутра нисмо.

Итако даље, ређају се свете премудрости уз пратњу кукњаве све до прве раскрснице. Ту се застаје и опет као на команду кукњава престаје. И почиње поп. Затим се опет крећу и кукање се наставља. И тако све до гробља.

Унели га у цркву и ћуте сви за време опела. Ни јецаја, ни суза више. Сељанка зна да се покорава обичају и реду.

Црква оронула, мрачна, чађава. На иконостасу се јасно распознају само две слике: један Архангел Михаило с мачем у руци и целатским погледом на зликовачком лицу; и један смешан добричина с пуном кецељом деце: праотац Аврам и његово племе. Попа чита, пева, завија. Страшно. Црквењак му помаже. Призивају, призивају бога. Али он се не одзива. У ову цркву, изгледа, никад бог не долази више. Уосталом није никакво чудо, само ако је и најмање музикалан. Сељаци ћуте тупо, равнодушно. Они и не слушају, јер знају да не разумеју. Бледа, мршава лица стоје укочено, као да се зауставио и онај обични, слаби ток једно-

ставних мисли. Ћуте и гледају љу пламенове свећица које им горе у руци и сва брига и све мисли свеле им се на то да одрже свећу право, да им восак не искапље одело. И кад неко нагло отвори врата занијају се жуте пламенови, и њихова светлост, на измученим лицима, покрене се и душа се изненада стреса, као да осећа близу авет страха.

А попа чита, чита. И нико не слуша и не разуме смисао речи. Па ипак све то за њих има један нарочити смисао.

Опевају Стевана, доброг човека јаке воље који је умео да победи своју породицу и да им доведе за снају сиротицу Мару, и који је тако много волео калемљене руже. И тај Стеван више није човек: он је ствар затворена ту, у сандуку, ствар коју ће мало после да спусте у рупу и затрпају земљом.

Мара се стреса. Да ли је на то мислила? Или јој је хладно? Јер је у овој цркви студено и усред лета. Максим, Стеванов отац, помодрио и погурно се а једна девојка држи на рукама једнога малог дечака завијеног у јагњећу кожу. То је Стеванова сестра и синчић, јединчев јединац и дедина срећа.

Хладно и мрачно. И попа ружно, нехармонично чита и пева, као да би хтео да се свађа с Богом што неће да га чује...

Стигли су на гробље. Да није гробље, било би смешно, овако је још жалосније. Много ружног шаренила. Пуно сувих грана пободених поред крстова, а на тим гранама стотине разнобојних трачица од шарене хартије. То су знаци да је ту сахрањено младо чељаде. Око богатих покојника дижу се врло високе ограде обојене јасно зеленом или плавом бојом. Тужно и ружно.

Попа чита и онда закопају сиротог Стевана који је волео руже. Закукаше жене и развришта се Стеванов јединац. Дете се уплашило. Сироче, оно не појима ништа, али га је страх. Једна рођака га држи и нагинући се над раку показује му где ће отац да му остане. Она жели да он и ако је тако мали *запамти оца*. Мара, јецајући, пружи руке да узме своје дете, а заова њена оте јој га, па га загрли и рече:

— Не бој ми се! Тебе ће твоја тетка да чува.

— А што тетка? Ваљада дете још има матер, ако му је отац умро. Зар мати не може да га чува? — рече прекорно попадија која је знала да Стеванови нису волели Мару. — Зло ће она сиротица сад да живи с њима — окрете се попадија дућанџики.

Свршили су посао и сад се журно разилазе с гробља — иду покојниковој кући. Сад настаје главни део пратње: даћа, вечера. Један старац се жури напред, а две жене се подмигују:

— Пази, Стајић закасао, да уграби прво место.

Тај човек иде на сваку пратњу само стога, да би добио вечеру и пешкирче. И зато га мрзе.

На даћи, разуме се, мора имати доста јела, јер „не ваља се и грехота је да покојник оде на онај свет гладан.“ А што је на овоме свету био гладан не мари ништа. Док болује, не обраћа се на његове жеље велика пажња, тек пред смрт купе му обично као последњу понуду мало лецедерских колача, али кад умре, онда се закоље бравче и ништа се не штеди.

Иду људи полагаано преко блата. Један човек, који око шубаре има као знак жалости црну чипку, прича једноме другом човеку како се свет проневаљалио. Кад је он давао ћерки даћу, имао је шеснаест белих тањираћа, а сад нема више него седам, осам; све променили и покрали они што су на даћу донели и своје јело својим покојницима. И резонује сиромаш човек сасвим логично: изгубио ћерку, то је било неизбежно, њу је узео Бог, али ова штета баш је могла да га мимоиђе. Неваљао народ, и све гори бива.

И у таквим озбиљним разговорима улазе у Максимову авлију и прилазе бунару да, као што се ваља после пратње, умију руке.

Уз вечеру и после вечере настаје обично пијанка, на којој се људи чак понекад сасвим развеселе. И доцкан у ноћ са запаљеним воштаницама, тетурајући се по блату, разилазе се алкохолом загрејани људи кућама.

И трза се учитељица кад у мраку и несаници види како јој кроз завесе улазе неке светле сенке у собу и одмах ишче-завају као авети. Али се одмах затим сећа шта је то и не боји се више. И мисли на те људе и на себе. И мисли на Сиићу која је пред смрт зажелела белог хлеба и на себе која личи на ту Сиићу, јер нема оно што воли и што њене другарице у Београду имају као свакидашњи хлеб. Њој је мучно и тешко у селу и осећа се страшно немоћном да штогод поправи. И осећа само бол и жељу да се врати тамо одакле је дошла и да учи даље. Али она је сирота и ради хлеба мора живети у селу, ради тога белог, горког хлеба, због кога јој сељанка завидљиво рече: „Благо теби!“

И тако, док ноћ покрива село и блато и док се пијани и уморни људи мире с божјом вољом и предају сну, учитељица у самоћи ропће и зна, да је нико, нико не чује и не разуме — чак ни Бог, на жалост.

Полагаано уским путем иду сељачка кола. Један старац вози једну жену, повезану старом црном шамијом. Пред њом је повећи завежљај. Она је сагла главу и замислила се. Кочијаш се

пokatкад окрене и саопшти јој какву опаску односно ђуди својих коња или примедбу како су људи сувише често сејали кукуруз, па није добро понео. И тада жена подигне очи и проговори реч, две. Не, она већ више није лепа и ако је још млада, али су њене тужне плаве очи тако миле, да се она човеку ипак учини врло лепом и ако јој је лице доста огрубело. Проговори реч, две, и опет настане ђутање.

Иду кола уском стазом кроз широка поља. Пукла равница. Жито давно пожњевено те њиве се одмарају. А зрели кукурузи чекају бераче. Греје сунце. Има и ветра. Жегом опаљени кукурузи имају боју челика и зарђалог гвожђа. И кад дуне ветар, одједном се подигне дуго суво лишће и у тренутку ти се место њиве привиђа буљук наоружане војске која са напереним бајонетима хоће да јуриша. Али чим ветар посустане, суве траве падају и место јаука од рана и крви чује се само шуштање, чудно шуштање, као узнемирени шапат, као оно вечито питање што га земља шаље небу: шта?, како?, зашто?, докле?, оно питање, на које небо никад не одговара.

Пукле две равнице, једна плава, мртва, висока, и топла и хладна, а друга пуна рода и живота и кретања и шума. Горе сија сунце, а доле, између струкова кукуруза, у широком тамно зеленом лишћу, жуте се и блистају крупне петокраке звезде: последњи цветови бундеве. Овде, онде стоје понека кола пуна црних, жутих и белих бундева. И распрегнути волови пландују и лењиво гризу неколико разбијених и из уста им испада бело семе са слатком језгром. И као да се нечега сетио, застане во у своје жватању, дигне главу и рикне кратко, само пусти један задовољан глас, звучан, сочан и диван, пун, и, као песма зреле јесени, разлегне се он по широком пољу.

И жена у колима ђути, и гледа, и слуша. Али је кочијашу мучно то ђутање. Он је неки весео говорљив чичица и изгледа да га мучи нека уздржавана радозналост. Напоследку попусти коњима дизгине и окрете се одлучно жени:

— Па ти, Маро, баш напушташ Максимову кући сасвим, а?

— Да се мислим враћати, не бих ни одлазила — рече жена туробно.

— Ја, молим те, ко је могао и да помисли онда, кад си дошла за Стевана да тако рђаво можеш да прођеш. Ама, тако ти Бога, је ли истина да су те тако мучили као што свет прича?

— Ја не знам шта свет прича, али мени је било толико рђаво да морам да бежим. Знаш и сам од добра се не бежи.

— Али, забога, зар те Макса није бранио? Па он је бар добар човек.

— Он ме није ни кињио, ни бранио. Он је ђутао. Кад нема

сина, не мари ни за снају. А видео је све шта оне раде са мном. Једаред ме запита чак: „А теби, Маро, много тешко?“ — „Много“ — кажем ја. — „Трпи ако можеш. И мени је тешко, трпим“ — само то рече, па оде у механу. На њега се не жалим.

— Е, шта ћеш, Божја воља. Стеван онакав човек, па се свали за дваестину дана и оде под земљу. Колико има откад је умро?

— Десети месец.

— А ко зна какав је тај човек коме сад идеш.

— Какав буде напослетку... Мој брат каже да је добар. Стеван је један био; он је умро и њега више не могу да нађем.

— А ти и не знаш тога човека?

— Знам. Видела сам га једаред. Још док му је била жена жива долазио је о вашару у наше село. Не изгледа рђав.

— А кад му умрла жена?

— Има три месеца. Намучио се, каже, сам са ситном децом. Нема ни мајке, ни сестре. Зато највише и идем, да немам десет газда над главом.

— Је ли истина да ти нису дали ни парастос полугодишњи, ни даћу да дајеш Стевану?

— Истина је.

— А што, забога? Па он је њин и волели су га.

— Зар ја знам. Као да полудеше од зла и од пакости. Кажу од жалости, а ја не верујем. Намрзоше ме као да сам га ја уморила. Чetrдесет дана лепо давали, као и сви људи, а кад дође пола године, свекрва се тек издра на мене: „Не дам ни крајцаре!“ Каже неће она да ја терам више свој бес с тим даћама. А ја да умрем од жалости и од срама. Тако ми се око задушница смејале жене што нисам ништа изнела, само десетину барених јаја и неколико кришки сира. Причале после жене како ми жалимо Стевана. Мислила сам тако ће, и горе још, бити сад. Али срећом пролазиле кроз село оне перутарке из прека, па сам одсекла косу и продала им за осам динара, И за те паре спремила сам нешто мало и изнела на гробље, тек да поделим, да му се одужим мало. Много сам добра видела док је он био жив. И много зла откад је умро. Њима је и онда било криво што ме је узео сироту, а сад више не могу да ме гледају. Штогод ја радим, не ваља. Прекоревају ме хлебом. Грди ме свекрва кад зими обучем две сукње; кад нисам фина госпа могу да приштедим, а не да цепам. Не може све да се изброји, а и срамота ме од тебе, чича Станоје. Па не могу више, дозлогрдило ми. Мој брат ми нашао овога човека и ја сам се одмах решила. Црн ми свет постао у њиној кући. А он, каже

брат, молио га да ме наговори. Знаш како је кад је кућа без жене, а деца мала.

— А колико има деце?

— Троје.

— О, брате! Твоје си јединче оставила, па идеш да чуваш туђу децу. Тешко ће да ти буде.

— Знам, мислила сам... Али шта да радим? Могла сам га повести собом, али нећу да му отимам срећу. Њему је тамо добро; сви га воле. Мене су хтели да изјуре, а њега не би ми дали ни за живу главу. Кажу: Ти си туђа, ти иди, а дете је наше, њега не дамо.

— Ама ти си имала право да га поведеш, законско право, јер ти си мати.

— Зар са Стевановим оцем да се свађам и тужим? Нека, боље овако... За моје дете боље. Кад се девојке поудају, све Максимово ће да остане њему. Биће газда. А да сам га повела, ко зна шта би било...

— То јесте, имаш право.

— Најтеже ми само то што ће оне злоће да ми уче дете да ме мрзи. Причаће му, чим мало одрасте, да сам побегла од њих, да нисам хтела да чувам дете, већ сам пожурила да се удам. А то ме боли...

Она ућута и обазре се уплашено, као да се сувише заговорила и сад очекује од некога казну. Кола су сад тандркала преко једне дрвене ћуприје. Испод ње је текла бистра, брза Млава. Жена скиде црну шамију, журно је замота у клубе и баци у Млаву, па одмах преко повезаче метну другу нову зелену шамију.

— Шта то уради? — окрете се радознали чича.

— Нећу човеку у кућу с црном шамијом. Нека носи вода сву моју несрећу. Он је сам, намучно се. И ја сам се намучила. Да му помогнем у раду, да му припазим на децу, па... можда ми неће бити рђаво. А некоме великоме добру се више и не надам.

— А кад ћете да се венчате?

— Чим оберемо кукуруз. Каже браца да га је богзна како молио да лођем одмах, да му помогнем да бере. Чим свршимо и чим прода први товар, венчаћемо се.

— О, Боже, из онаквог богатства у такву сиротињу.

— Ништа ја нисам имала од тога туђег богатства. Мени је зло и ја бежим. А моје дете ће некад да наследи све то. Зато сам га оставила. За мене нема више ништа откад је Стеван умро. Али мора да се живи. Само, чича Станоје, кад ми не би учили дете да ме мрзи, ја не бих ништа марила...

Жена одједном ућута и саже главу. Млава је однела негде

далеко црну стару шамију, а врбе су се нагињале и загледале се у бистру, брзу воду, као да су хтеле тамо да виде нешто друго, озбиљније, него што је њихова сенка.

— Хе, тако је. Божја воља. Мора да се живи — рече старац равнодушно, зави цигару, украса труд, припали је, па онда ошину коње...

Вацлав Сјерошевски

Х А Ј Л А Х

(2)

— Нећу !.. — прекиде набусито Коста. Преко Јакутова лица прелете облак, те он додаде блаже : — Болестан сам... штета што не могу јахати. Глава ме боли, а од јахања би ме болела још јаче... — па оде од ватре и леже на постељу.

— Спава ? — упита Хабџиј, ушавши мало после.

Али Коста није спавао, но је будно мотрио за њим, и кад је по његовом рачуну Јакут требало да је отишао, он ђипи и изиђе.

На вратима наиђе на Керемес, која му се склони с пута, прибивши се уза зид. Киша је била престала, али је било облачно и хладно.

Уверивши се да Хабџија и његова коња одиста нема, Коста се врати у избу.

Упача је приповедала о неком Тунгузу, поред ње је седела уплашена Керемес. Коста неко време постаја крај ватре и гледаше у њу намргођено испод очију, уздржавајући силно узбуђење које га је обузело.

— Гладан сам! Домаћице, донеси јела ! — рече најпослед, окренувши се од ње.

Узбуђена његовим промењеним гласом Керемес се не маче с места.

— Чујеш ли ? Хоћу да једем ! Масла ! — викну он, лупивши ногом.

Јакуткиња узе дрвену зделу и изиђе, мало после изиђе за њом и Коста. Жена погоди његово присуство по сенци која се јави на вратима од подрума и дуго отезаше излазак. Коста чекаше мргодан, махнит. Она изиђе најзад, носећи пуну зделу масла и устрептала, не смејући погледати у лице Хајлаху, седе на врата од подрума. Овај чекаше, гледајући како она лагано намешта комаде коре на њихов отвор, али кад она, уставши, покуша да неопажено промакне мимо њега, он је шчепа за руку и, обгрливши је, покушаваше да је обори на земљу.

Сунце изненада провири иза облака и обасја околину. Велика ливада око куће, блиско језеро, зелена *шајга* са својим стазицама које су се виделе у њеним преломима, синусе нагло усред растурене магле, светли, наги, отворени... Обузета стидом жена одгурну Косту и побеже у кућу.

— Сваке године је Тунгуз долазио и просио ћерку, сваке године је давао тисућу јелена више, али је Јакут одбијао. Не нижим него вишим треба да идемо. — говорио је он — кћер ћу дати Јакуту или *нучи*! Врљао је, дакле, ловац са својим небројеним стадима по суседним планинама — настављала је монотоним гласом Упача.

Коста упаде у избу и упути се право задиханој Керемес, која је седела поред просјакиње.

— Не помаже ти то!

Претури је на леђа и дланом затиште уста, да не виче.

Кад су јелени појели сву храну у торби, попили сву воду по поточима... — причала је слепа — онда неста Тунгуза из земље, а са њим нестане и јакутске девојке из јурте, јесење бурне ноћи, кад је изишла да види на кога лају пси.

Упача ућута, ослушкујући зачуђено плач своје младе газдарице.

— Жао ти ње?!

Она не одговори.

Још те ноћи признаде све мужу.

Хабџиј је беснео. Драо се, мувао и тукао без милости жену чије се бело тело назирало у мраку, а она га само молила да туче полако, да не чују... Она је, пак, гризла усне до крви, да би се уздржала од плача. Напослетку се дивљак освести и, ухвативши се за главу, паде као дете на груди бијене жене.

Од тога дана није је остављао ни за часак, ни за тренут. Као сенка ишао је за њом свуда, пратио јој најмањи покрет, сваки поглед и дрхтао нервозно и болно кад би јој се случајно приближио Коста. Трудио се увек да буде између њега и ње, а ипак је осећао стално неспокојство, тресла га грозница. Занемарено газдинство претило је да пропадне. Суседи су се спремали за косидбу, већ су и косили, а он је непрестано седео крај огњишта, дубећи штогод, или гледајући бесвесно у ватру.

Слаб, болестан, апатичан, бројао је само дане у месецу, бројао би и тренутке кад би знао ту поделу времена. — Још шест дана! Како бескрајно много! Како бескрајно много!

А кад је, гледајући у будућност, видео у изгледу читав низ таквих гостију, обузимало га очајање, све му испадало из руку, а у глави се ројиле страшне мисли. Ипак је ћутао.

Ћутала је и Керемес, говорила је само Упача, али сад нешто врло неразумљиво.

— Пхи, до ђавола! Ни с ким ни речи!.. — викао је Коста и пробао да пева или звиждуће, али би убрзо заћутао, слеђен околном атмосфером пуном презрења, мржње и страха који је болно осећао, и ако му је он био друг целог века. Чак је и Упача престајала мрмљати кад јој се он приближи.

— Но, но! доста тога дусања! — говорио је у тренуцима доброга расположења, тапшући Јакута по рамену. — Не бој се, нећу те појести!

Али видећи око себе само бојажљиве или осветничке погледе, и сам је губио расположење. Радовала га је тада Хабдијева пропаст, његова болест, веселили га страх и патње Керемесине; постао је пробирач на јелу, тако да је најзад Јакут морао за њега убити краву, пошто му мреже и замке нису давале дивљачи.

А напољу је за то време сијало сунце, мирисале шуме, таласала се језера, гасиле и палиле се у једном пољупцу спојене вечерњача и зорњача, али је њима било облачно и суморно. Они су седели у загушљивој и мрачној изби, вребајући и дражећи једни друге.

Од досаде Коста изиђе неколико пута одиста у шетњу, али наставши се у шумској чести осећао је неки немир, обузимао га страх неописан, паничан. Шумска тишина причала му је страхоте. Видео је разбацане међу обореним стаблима и лишћем, лешине скитница као што је он, располућене главе, или са куршумом у срцу. Што! Зар он није сам? Ко га воли? Ко га љуби? Ко ће се заузети за њега!?. Пропао без трага!...

И чинило му се да види у шипрагу прикривена човека с пушком у руци.

— Шта ли они тамо раде!...

И враћао се брзо кући, неповерљив, љутит, нагонио је Јакута да проба донето јело.

Тај га је страх обузимао све чешће. Понекад се будио ноћу и лежао ослушкујући шта се ради иза преграде од домаћинове ложнице, а не могући заспати, претурао се по постељи са бока на бок, мучен час мишљу о изненадној смрти, час Керемесином и сећањима на уживање са њом.

Једанпут му се учини да неко иде опрезно, лако ступајући по набијеном поду, те скочи и зграби са стола заборављени на њему пож. Али је то била обмана. Очи му, упрте у помрчину, не угледаше ништа а до ушију допираше само хркање спавача. — Леже дакле опет, али пожа не пусти из руке; хладни његов додир изазва читаву гомилу нејасних а познатих слика. Напрегнут, ознојен и устрептао буљило је у њих, осећајући да му се кострешн коса и леди крв у жилама. Видео је себе у оваквом мраку с ножем у руци нагнута над заспалим ближњим, видео бледа, крвава људска лица, грчеве и бол убијених... и с глухим јауком превртао се на бок.

Уђе сунце и својим зрацима удари у затворена врата јуртина, а наставши у њима пукотине упаде у избу и загледа у очи разбојнику. Привиђења нестаде.

Коста устаде и изиђе у двориште да се надише свежа ваздуха. Врео, пурпурни блесак младога дана обли га и засени. Стојао је часак, заклањајући очи шаком. Усред великога, ограђенога плотом дворишта лежаху краве још сањиве и преживаху јучерању храну. Црни бик, који се одмарао мало у страни поред угашенога *димокора* (упаљена гомила

ђубрета, да разгони комарце од марве), устаде и учуљивши космате уши гледаше га зачуђено; у даљини бели ждребац, пасући, јурио је своје кобиле. Коста се осмехну. И последњих остатака мало час претрпљених мука нестале из његових мутних очију. Он приђе ограда и наслоњивши се на један дирек, с уживањем праћаше појединости ове дивље, степске љубави.

Вративши се у избу и задржавајући дисање, приђе на прстима Хабџијевој ложници.

У јурти се толико видело да је могао све то урадити не закачивши ни једну од ствари разбацаних по јурти. Без шума подиже мало кожну завесу и завири унутра. Муж и жена су спавали, загрљени.

— Керемес — зовну он полако.

Жена ћипи и седе у постељи.

— Ходи! — шану он претећи.

Али се она не мицаше, широко отварајући сањиве очи.

Коста се маши за њу руком, али, угледавши упрте у себе Хабџијеве очи, стиште песницу и лупи га у чело. Стадоше да се рву, али победа остаде Хајлаху. Узалуд се Керемес трудила да помогне мужу. Коста није осећао ударце, није осећао шаку која се трудила да га стегне за грло, но ухвативши за грло Јакута сипао му је на главу ударце, cadre и бика оборити. Хабџиј се бранио све слабије, најзад отвори руке, попусти стисак, и, бачен од Косте, скотрља се с кревета откинувши завесу. Као кроз сан видео је Керемес, како се брани још неко време и како најзад подлеже — и онесвести се.

— Кучко! Уједаш! Што се дереш! — викну полу љутито полу насмејано Коста, скачући и отирући с лица крв.

— Убијен!.. Мртав! У помоћ!.. — закука Керемес, али је Јакут, освестивши се, одгурну и покри главу смакнутом завесом.

У куту је мрмљала уплашена Упача.

Керемес је, потресена свим овим што се догоди, седела на земљи наслоњивши се лењима на постељу; тек онда, кад већ обучен Коста распири ватру, сети се да је нага и стидљиво навуче кошуљу.

— Шта чекаш! докле ћеш ми ту клеветати молитве?! — викну на њу Хајлах. — Невиност нека... мислио би неко — госпођица. Устај! Устај! И ти! — викну на Хабџија, додирнувши га ногом, али дивљак искези зубе и уједе за обућу.

— Пас!.. пас... прави пас! — говораше весело Коста, опет га дирајући.

— Вер! врр...

Јакут скочи, уздрхтао, с пеном на устима.

— Чибе! — викну побледели разбојник. Трже се корак натраг и зграби нож.

Овога пута морао је сам спремити чајнике и запарити чај; млека

и масла нареди Јакуткињи да донесе, а нареди тако оштро, да се она не усуди не послушати.

Живот је почео да се враћа у обичан ток. Керемес помузе краве, Хабџиј устаде са земље и обуче се.

— Немој ме гледати као да хоћеш да ме поједеш, него боље напиј се чаја — говораше му с осмехом Коста. — Научио сам те малчице памети и ништа више! И због чега све то, због чега? Због једне жене! Пфуј, пљуну на то! Ти мислиш да је она само мене волела! Не веруј!... Имала је она сигурно на тисуће љубазника. Веруј ми, свака жена само на то мисли како ће преварити мужа. Ваљда није она мене прва задирнула?...

— Лажеш, лажеш! Убиј ме, али лажеш! — викну Керемес обливајући се сузама. — Ти си ме нагнао силом!

— Тара... тара... тара.. — одговори хладно Коста. — А ко је терао мужа увече у шуму по краве, да би остао насамо са мном?

Керемес ућута, погођена у само срце.

— И ти му верујеш? Верујеш? — питаше ватрено мужа, дајући му насуту шољу чаја. Овај је ћутао, али шољу узе тек кад је Керемес спусти на сто.

Јакуткиња је јецала загњуривши главу у јастук. Хајлах се смејао.

— Веруј јој, женске сузе су јутарња роса.

Али Хабџију изненада би неисказано жао жене и он, не попивши чај, зграби капу и излете из јурте.

— Иди, иди! кнезу... да се тужиш... — подсмевао се Коста; само сведоке не заборави да поведеш... сведоке...

Хабџиј се одиста упути кнезу. Гладан, подеран, избијен вукао се оних неколико врста које су га растављале од њега ко зна колико дуго. Мајка, жена и сестра кнежева, кад он уђе у кућу, вриснуше, не познавши га, толико је био измењен патњом. Кнез није био код куће. Још јуче је отишао с радницима по мамутово кост, коју је нашао у близини.

Данас ће се сигурно вратити. Нека га он причека. Али какав је то тако важан и прешан посао, и шта му је то на лицу? — питаху га жене, опколивши га.

Јакут је муцао нешто неразумљиво, али дочекан љубазно и нахрањен стаде се изненада горко жалити.

Испричао им ноћни догађај, прећутавши његов повод и свршетак, и гутајући сузе које су му, као грашак крупне, текле низ образе, показивао модрице и маснице на телу.

Жене се погледаше и разумеше. Обасуше Хајлаха клетвама и јадиковоуху, климајући главама и узвикујући:

— Сви су они такви, ти дошљаци с југа! И зашто их до ђавола шиљу овамо? Зашто нас кажњавају? Зашто? За какве грехове? Нека они седе тамо где су и скривили.

— Закон! Такав ти је закон! — рече тужно стара, скоро сто-

летна њихова мајка — закон! — Па умукосе, обузете мистичним страхом пред овим тајанственим, чудним створом, који има облик штампане хартије, а тако је жив и силан, да може задавати људима врло много муке и бола. Знале су оне да је била довољна само та једна реч, па да њихови мужеви оборе главе, дршћући... Ко зна шта је штампано у тим књижицама? Можда тако треба да буде?

— Али и Керемес, ко би се надао? Дакле ухватио је? — питаху наметљиво Хабџија. — Како је то било? Како? Нек исприча. Је ли одавно?

Но Јакут, под утицајем неке упорне мисли, неспокојно је обртао у руци капу, коју му је ту скоро сашила Керемес! Скоро! А како је то било давно. Како давно! И никад се више не поврати!..

Хабџиј ђипи и стаде се праштати.

— Иде дакле! Кнеза неће чекати? — питаху жене.

— Нећу!

— Испратише га до врата па стајаху, гледајући како одлази оборене главе.

Вече се примицало, сунце још није зашло али сакривено иза шуме је давало мало светлости, а на стазици је био густ мрак. Понегде је само кроз грање стрељао златан зрак сунчев. Хабџиј је ишао, спотичући се сваки час о жиле, понекад се заустављао и одмарао, гледајући тужно у даљину.

— Ах, кад би Бог дао да сретне кнеза!

Али кнеза нигде.

Већ је сасвим изгубио наду да ће га видети, кад се на завојници стазице појавише два коњаника, у којима одмах познаде кнеза и његовога слугу. За собом су водили коња натоварен костима.

Хабџиј стаде. Кнез, поздравивши се са њим, застаде и нагнувши се у седлу упита:

— Шта је ново? Одкуда и куда иде и шта му треба?

А домишљајући се да Хабџијев посао мора бити важан, скиде се с коња и путивши га на траву, седе на земљу.

— Испричај од почетка како је било — рече Јакуту, палећи лулу. Кнез је био здепаст, просед човек, сурова, нешто охола лица.

— Сваки човек! — поче жалилац гласом пређашњег десетара, али наједанпут, заборавивши на своју речитост, саже се к ногама кнежевим и, грлећи их, јекну:

— Љубоморан сам!... љубоморан!... љубоморан!... О, узми га!.. узми!..

Кнез, више зачуђен но дирнут одгурну га.

— Испричај људски! Шта хоћеш? — упита.

— Узми га!..

— Кога?

— Хабџиј показа на кућу.

— Њега!...

Кнез заврте главом.

— Хајлах воли његову жену — објасни слуга кнезу.

Кнез се замисли.

— Шта он може? Свакоме се дешава несрећа. Нека претрпи! Та, остало је још мало дана до краја. Кроз неки дан узеће од њега Хајлаха.

Али кад му Хабџиј, умиривши се, најзад, исприча све како је било, кнез одлучи да оде његовој кући. Нареди слуги да скине с коња товаре и, метнувши на сваки три зелене гране унакрст, у знак да нису изгубљени, обрте Јакутовој кући. Поведе и слугу за сваки случај.

Убрзо угледаше сноп варница из димњака од јурте.

Прво што угледаше улазећи у избу било је црвен врат и широке плећи Хајлаха, који се грејао поред ватре. Он их је мргодно и пажљиво посматрао док су се они, стојећи на сред избе, клањали и крстили пред иконама.

— Како си, нуча — рече љубазно кнез, пруживши му руку.

Хајлах немарно пружи два прста.

Шта радиш? Шта знаш? Је ли ти добро ту? — упита с уздахом мало збуњен чиновник општински, седајући на клупу.

— Није!... — одговори Коста — а ти што си дошао? Шта знаш?

Кнез хракну.

— Ви сте се овде, изгледа, потукли са домаћином!... Послушај ме... зашто га тучеш? Ти немаш права... ти треба да се потужиш!...

— Ко ме?

— Мени.

— А ко си ти? Јакут као и он!... Врана врани очи не вади... у осталом није истина, ја га нисам ни тукао!...

— А шта је ово? — упита кнез показујући помодрело лице Хабџијево.

— Зар ја знам! — одговори равнодушно Коста, чак и не гледајући у показаном правцу — то је он сигурно сам себи начинио.

Кнез ућута и, извадивши нож, скиде њиме са чела и лица капље зноја.

— А што ти дираш његову жену! — упита необично оштро.

— Дираш... — подсмевао се Коста па, пришавши ближе: — човек сам — викну — па дирам... — лупи песницом о сто тако да сто чисто јекну и пуче негде.

Кнез побледе и одмаче се мало.

— Немој се љутити — рече блаже — но кажи шта и како хоћеш... замоли општину... општина ти неће одрећи и даће, али другу жену. Ова жена већ има мужа.

— А ако ја нећу другу?

Кнез ућута и обриса зној са лица.

Него ти, боље упитај како ме хране, шта ми дају?... — плану Коста.
— Сорати сорат,... Јесам ли ја теле, шта ли? Пхи, до сто ђавола! Та овде је горе но у рудницима, но у тамници. Сви сте ви свиње, па

крај... Хоћеш да си према њима човек, а они... Ја ћу вас — па снажим покретом пронесе песницу тако близу носа кнежева, да се овај одмаче, погледајући испод ока у нож о бедру Хајлахову.

— Па што се ти љутиш на мене? Шта сам ти ја учинио рђаво? — рече кнез благо. — Боље спреми се, па ћемо отићи тамо где ће ти дати и мяса и свега...

Коста му окрете леђа.

Сви сте ви једнаки... Причај само... А мясо донеси овде... Овде ми је добро! Нећу да идем! — одговори.

— Како нећеш? Рок је прошао... Ми смо начинили распоред, ти ћеш нам побркати рачуне... Сместићемо те сад код доброга човека.

Коста је ћутао и не обрћући се чак, те ућута кнез, па посевевши, замишљен, још мало, стаде се спремати да иде.

— До виђења, нуча! — рече заставши пред Костом. — Окани се тога, јер то није лепо. А ти се, Хабџију, труди: храни га добро и ни у чему се немој противити пану — заповедаше сурово Јакуту, али му очима даваше знак да пође за њим.

— А ти не идеш? — упита Коста кнежевог слугу, видећи да се вратио са Хабџијем.

— Ја нисам отуда, но одавде — рече Јакут збуњено.

— Лажеш!... Та ја сам видео и тебе и кнеза.

Јакут замуца и учини се да не разуме.

— Спиридион Винокуров!

— Будало! — рече презриво Коста, плуну и оде од њих.

Било је већ врло доцкан, али Јакути не мишљаху спавати.

Керемес, приставивши уз ватру чајнике и котлове, оде заједно с мужем у главну спрему, помалу, четвороугаону зградицу, мало у страни.

— Сутра ћемо имати много гостију!... Сутра ће узети Хајлаха... — говорио је Хабџиј, износећи из кутова остатке хране. — Некад сам био богат, а сад, како је свега мало... чисто ме срамота! Гости ће остати гладни!

Керемес обухвати мужа око паса.

— Опет ћемо бити богати. Бог ће дати. Он ће отићи... а ти ћеш све заборавити? Све? шапуташе жена кроз плач, прибијајући се уз њега.

Дабоме, заборавиће прошлост и живеће као пре.

Маштаху као мала деца, не знајући да се прошлост не губи. Не! Они ће побећи одавде у планине Тунгузима, ићи ће са њима по горама, њих бар нико не приморава да живе са дошљацима.

Хајлах стајаше на прагу и виђаше кроз отворена врата како слаба светлост иде из кута у кут по спреми. Свећица је сијала у помрчини као звездица, пробијајући се напоље кроз пукотине рђаво састављених дасака.

— Нешто изнесе?... Нешто смишљају, смишљају сигурно. — И

разбојничково лице поцрвене, а очи синусе неспокојно. Уђе у кућу кад виде где се враћају Хабџиј и Керемес.

Немир му се појачавао све више што је освит био ближи. Није могао да се скраси на једноме месту. Час је ходао, час легао, час седао па опет скакао и ходао.

Јакути су га будно пратили погледима, пијући у куту чај. Нико с њим не проговори ни речи.

— Чак ни чаја не дадоше! — мишљаше он огорчен. — И заборављени нож украли ми.

На једанпут се у ходу спотаче у једном куту на свежањ ремења.

— Шта је ово?

— То је моје... Ко... коње да везујем! — измуда кнежев слуга, истржући му ремење из руке.

— А! — Коста побледе као крпа... усне му задрхташе, лице се искриви, по челу искочише жиле. Прошета се лагано дуж избе, вукући по земљи десну ногу, која опет осети давно скинуте окове и блиставим очима загледа се у рез секире у куту.

— Не! Нећете тако!... Ни ја ни ти! — рикну он и, шчепавши секиру муњевитом брзином, измахну и стаде над осталима који су јели.

Јакути, запањени гледаху га, не мичући се с места, али кад звизну секира и Упача, која је седела најближе Хајлаху, паде млитаво на земљу они јурнуше излазу. Јединим тигарским скоком стиже их Коста. Керемес је трчала последња.

— Ту си... дакле још једном... — прошапута промукло. Зграби је и одгурну у јурту.

Раздањивало се. Тешки, црни, зорњачом гоњени облаци, купили су се на северу, градећи покретљив, велики и снажан вал који је, пловећи ка средини неба, гасио редом једну по једну звезду, а за собом остављао ослобођен од таме бледо-ружичасти освит.

Бегунци се зауставише.

— Керемес!... — шану Хабџиј, тражећи жену очима. — Керемес!! Та где си?! — говораше у бунилу, обрћући јурти. Камо те? сребро моје! сунце!

Врата од куће беху закључана.

Чуо је како Хајлах ломи клупе и намештај и склања их са средине, чуо његово тешко дисање и псевке, али не чу шта му рече друг, којег нестале у колутима магле на путу.

— Кермес — шапуташе он тихо и нежно. На једанпут уздрхта: у јурти се разлеже страховит крик, крик страха, позива помоћ, молбе.

Хабџиј журну на врата и удари у њих песницом. Али крик утече већ с тога места и одјекну под једним прозором. Јакут потрча тамо. Али је глас непрестано бежао, чујући се сваки пут на другоме месту. Хабџиј, јурећи за њим, оптрчаваше око своје куће; најзад на једном углу крик замре угушен. Јакут прилеже к земљи, ударајући у зид рукама, одваљујући

ногама леп од ђубрата, и иловаче, напоследку се смири, претвориши се сав у ухо.

Ту близу, одма иза танких мелезових брвана осећао је, видео скоро, како се боре, тешко дишући, двоје; чуо је ударце, крцање костију, чуо још једном нечији слаб, жалостан јаук, који најзад замре за навек страшном, лаганом постепеношћу умирања. Хабџиј слушае даље и непрестано је чуо тај јаук, и ако је у јурти била већ тишина.

Трже се тек кад неки наоружани, на коњима људи опколише његово двориште.

Они га стадоше испитивати, али он, несвесан, мрмљаше само нешто неразумљиво. Дошљаци, опрезно испитавши унутрашњост јурте кроз пукотине и прозоре иставише врата секиром и упадоше унутра.

На поду у изби лежала је убијена Кермес. Из ране, на лепим младим грудима још је текао млаз румене крви, која је направила бару у једној рупи на поду од глине.

Над овом страшном баром седео је згрчен Хајлах и мешао крв руком.

— Правим масло! — рече с осмехом, дижући на њих лудачки поглед.

Јакути кидисаше на убицу.

Дај! — дај ми да га убијем! — молио је Хабџиј, грлећи колена кнезу. Али га он одгурну.

С пољског Лазар Р. Кнежевић.

Кнут Хамсун

Г Л А Д

РОМАН

Трећи део.

(11)

— Ви, збиља, госпођице, не би требало да идете са мном; самим својим оделом ја вас срамотим код свих. То је одиста тачно; ја тако мислим.

Она је збуњена. Брзо загледа у мене и ћути. Затим каже:

— Но, Боже мој! — Више ништа не говори.

— Шта хоћете тиме да кажете? — упитах ја.

— Ах, не, не говорите тако... Сада смо већ близу.

И она пође мало брже.

Окрећемо у Универзитетску улицу и већ видимо фењере на тргу Св. Олафа. Она понова успори корак.

— Нећу да будем нескроман, али зар нећете да кажете своје име, пре но што се растанемо? И зар нећете да за часак смакнете свој veo, да бих могао погледати у вас? Ја бих вам био тако захвалан.

Ћутање. Ишао сам и чекао.

— Ви сте ме већ видели, — одговара она.

— Илајали! — понова кажем ја.

— Ви сте ме пратили читаво пола дана, до саме куће. Јесте ли били пијани онда?

Ја понова чух, како се смеје.

— Да, — рекох: — да, ја сам, по несрећи, тада био пијан.

— Од ваше стране то је било гадно!

И, сав смојден, ја бејаш свестан тога да је од моје стране то било гадно.

Дођосмо до чесме, застајемо и гледамо горе на низ осветљених прозора куће број два.

— Немогућно је да ме пратите даље, — вели она: — хвала за вечерас!

Оборио сам главу, нисам смео да говорим. Скинуо сам шешир и стојао гологлав. Зар она хоће да ми пружи руку?

— Зашто ме не молите да се с вама прошетам мало натраг? — каже она, шалећи се и гледа у врхове од своје обуће.

— Боже мој, одговарам ја: — кад бисте учинили то!

— Добро, али само парченце.

И вратисмо се.

Био сам потпуно збуњен, савршено нисам знао идем ли или стојим; ова је жена потпуно преврнула сав ток мојих мисли. Био сам усхићен, чудновато радостан; чинило ми се да умирем од среће. Она је јасно хтела да иде натраг, то није било моја измишљотина, то је била њена властита жеља. Ја идем и гледам у њу и постајем све смелији и смелији, она ме бадри, привлачи ме к себи сваком речју. За један часак ја заборављам своју сиротињу, своје ништавило, цело своје бедно биће, осећам како се крв топлим таласом разлива по моме телу, као у старе дане, кад бејаш пун снаге, и ја се одлучих да добијем какве податке помоћу, једног малог лукавства.

— Уосталом, ја онда нисам пратио вас, — рекох ја: — него вашу сестру.

— Моју сестру? — каже она у чуду.

Она застаје, гледа у мене, одиста очекује одговор. Она је најозбиљније питала.

— Јест, — одговорих ја. — Хм! Хоћу да кажем, млађу од двеју дама које су ишле преда мном.

— Млађу? — Охо! — Она се одједном поче да смеје гласно, срдачно, као дете. — Како сте препредени! Ви сте то казали да бисте ме натерали

да скинем veo. Зар не? Да, ја сам врло добро разумела. Али ви то нећете дочекати... за казну.

Почесмо се смејати и шалити, за све време говорили смо без прекида, ја нисам знао шта говорим, био сам тако радостан. Она је причала да ме је, много раније, видела у позоришту. Био сам са тројицом другова и понашао сам се као луд; очевидно, био сам, по несрећи, пијан и тада

— Зашто је она то мислила?

— Па ја сам се тако смејао.

— Гле. Да, ја сам се, у то време, много смејао.

— А више не?

— О, да, и сад. Тако је дивно било живети!

Дођосмо до улице Карла-Јохана. Она рече:

— Нећемо даље!

И вратисмо се натраг и понова пођосмо Универзитеском улицом. Када опет дођосмо до чесме, ја мало успорих корак, знао сам да даље не могу да је пратам.

— Сад је време да идете натраг, — рече она и стаде.

— Да, време је, — одговорих ја.

Али мало затим она одлучи да могу да је пратим до уласка.

— Господе, та у томе нема ничега рђавог. Зар не?

— Дабоме да нема, — рекох ја.

Али, када смо стајали код уласка, моја сиротиња се понова сруши на мене. Како се ту могла да сачува оштрина духа, кад је човек био тако горко унесрећен? Стојао сам пред младом девојком, каљав, поцепан, унакажен глађу, неумивен, полуодевен, — боље је било пропасти у земљу Најежих се, нехотице седох и рекох:

— Зар се више нећу видети с вама?

Нисам имао никакве наде да ћу добити допуштење да се понова видим са њом; желео сам, готово, осоран одговор, који би ме охрабрио и оставио ме равнодушним.

(Прев. В. Ј. Р.)

(Наставиће се)

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

Госпођа са сунцокретом. *Сан млејачке ноћи*.
Драмски триптихон. Написао Иво пл. Војновић. —
Приказано први пут у Народном Позоришту 29
маја 1912 год.

Најновије дело г. Војновића имало је тај изузетан случај, да је пре премијере било сасвим познато и исцрпно дискутовано у позоришним круговима. Публика је још стајала под свежим утисцима од ауторовог читања пре два месеца, а наши читаоци имали су, такође, прилике, да у последњим бројевима „Звезде“ прочитају у целини „Госпођу са сун-

цокретом“. Овога пута дакле није, као обично код премијера, било запето интересовање за литерарну страну комада — о њој је већ постојао извештај, доста пречишћен, суд — но је публика с нестрпљењем очекивала да види, како ће се на нашој позорници решити сценични проблем ове интересантне драме. Режија је привлачила општу пажњу, као ретко који новитет код нас. Међутим, мора се признати, да је овде бински задатак био врло замашан и у толико тежи, што је г. конте својом развијеном уметношћу лепог читања оставио силан утисак на слушаоце, и што се публика, читајући дело, већ уживила у оне многобројне поетске описе сцена и личности, који су у Војновићевим драмама увек од особитог значаја. Публика је, после пишевог уметнички изразитог интерпретирања, имала пред очима већ главне црте појединих личности; а и они који никада нису видели Венецију стварали су, у својој машти, најлепшу слику тога чудесног града. — Ето једне ретке прилике, да и глумци и режија добију код нас меродавног критичара и у широј позоришној публици.

„Гопођа са сунцокретом“ био је, нема сумње, читав литерарни догађај код нас, и о њему је доста и довољно похвално писано. Ми ћемо се задржати само на неколиким општим напоменама, не замарајући читаоце другим препричавањем садржаја већ свима познате драме.

Пре свега ћемо напоменути, да би тешко било у неколико речи дати литерарну карактеристику „Гопође са сунцокретом“. Јер у овој занимљивој драми нећете наћи никаквих нарочитих „праваца“ ни „школа“, према којима би се она, за какав уобичајени шаблон, могла класифицирати. Па ипак би се њен главни смисао могао једном речи нагласити. Дело, у коме се мотив из сензационих бележака на трећој страни дневних листова уздиже до висине дубоког песничког схватања; које, у оквиру романтичне радње, садржи симбол страдања и страсти, сурови реализам правога живота, то дело дубоко импресивно и поетско најбоље ћемо дефинисати, ако кажемо: да је оно потпуно позоришно. И одиста, „Гопођа са сунцокретом“ садржи у себи синтезу свију добрих ефеката које драмски песник може створити на сцени.

Она, Госпођа са сунцокретом, са свима разузданим елементима живота, чудна је као тајна злочиначке жене, коју су страсти и чежња за богатством довели до престопа. Њен демонски утицај на људе доноси смрт собом, онако баш као што смо то налазили и у криминалним извештајима о познатој графици Тарновској. Али се ипак не може једноставно рећи, да је овде драматисана сензациона историја једне руске авантуристкиње. Ствар је и сувише артистички рађена, драматисана на један сасвим оригиналан начин који буди друго интересовање, много дубље и више уметничко, но што га налазимо баш и у најбољим комадима, писаним за велику публику. Можда би се могло замерити само да је драма писана и сувише литерарним стилем, који не одговара увек главном мотиву радње.

Друга главна личност у комаду је Витале Малипијеро, потомак једне старе отмене венецијанске породице, чија фигура има „тон и колорит историјског портрета“. Витале се два пута срео с оном чудесном женом: први пут у Лондону, када је као мали морнар био одмамљен у стан где је она убила свога вереника, па хтела злочин свалити на другог; други пут сада, у Венецији, после више година, када је налази као богату графичу у сјаном хотелу *Monstre Palace*. И као што је онај први сусрет био кобан за Витала, јер је крвави злочин толико силно утицао на младића, да му је за навек душу отровао, тако је овај други сусрет кобан за њу, јер ће јој запречити пут даљем саблазном животу. На не-

равноме путу живота сударају се они који су до сада знали увек само побеђивати: Витале је у томе тренутку велики и суров као казна, а она достојанствена и лепа као смрт.

И једне прекрасне венецијанске ноћи, докле велика серената опија својим раскошним сјајем на Канал Гранду, сред весеља, клицања и заносне музике, одиграва се трагедија пуна страсти и болова. Све је у акцији, живој, бурној; читава драма није друго до олуја која прохуји, за моменат, кроз благу ноћ, остављајући пустош за собом, али невидљиву свакоме. Може бити, да многи у томе неће наћи све оно што су навикли гледати у модерним драмама, и питаће се: јесу ли Витале и Она довољно психолошки мотивисани? има ли увек логике у поступцима појединих личности и у развићу радње? да нису сценични ефекти искоришћавани одвећ на штету литерарне стране?... На сва та питања оно ћемо врло просто одговорити:

Истина је да „Госпођа са сунцокретом“ није писана ни по каквим књишким шаблонима ни формулама, али — ово је театр. То је оно што ће бити навек лепо на сцени, лепо у чисто уметничком смислу, а привлачно и за широке кругове позоришних посетилаца. Отуда се „Госпођа са сунцокретом“ допала и нашој публици, која је искрено, на свима представама, манифестовала своје најлепше симпатије. А публика увек има право, јер је позориште њој намењено.

*

Бински задатак изведен је, може се слободно рећи, с успехом, после великих напора да се достојно прикаже ова необично компликована драма. А те силне напоре моћи ће правилно да оцени само онај који зна како је код нас примитивна бинска техника. Направити нашу позорницу пластичном, значи решити један од најтежих проблема добре режије; у томе управо и лежи велики део успеха „Госпође са сунцокретом“.

Што се тиче глумаца, мора се признати, да су се трудили, и да су успели, подићи се на висину уметничког интерпретирања. И признање публике није им изостало.

Macready

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Четврта југословенска изложба

Осећа се да смо на прагу нове културне периоде. Раскрштамо са традицијама, јер су их сви сити. Мишљења која су доминирала већином душа умиру и нови, изабрани наследници, успињу се на престо. Очи свију упрте су у ново што долази и уметност дошла је прва да решава хаос, кога су разноврсни прошли барди и лажљиви пророци конфузно испрептели.

Ми докончавамо са прошлошћу и ова је изложба, после епохалне римске манифестације, нова увертира будућности.

Истина, ту је све још фрагментарно, као што је фрагментаран читав данашњи рад наше југословенске нације. Једини Мештровић је предузео да даде своје народу све оно што су други народи кроз векове спонтано и консеквентно рађали. Мештровић осамљен, ко испосник, који се

повукао у небохитне камене пећине, обавијен њиховим светим и добрим помрчинама, ствара нам наш морал, морал примитивне културе.

Неки извесни трансцендентализам обавија њега и ми гледамо у њему синтезу значења и резултата наше националне душе. Архитектонска хармонија влада његовим — нашим светом и свему нашем дубокоме, ономе чему ми нисмо знали да дадемо гласа, даје сразмеру, пантеонски архитектонску сразмеру, ритмички видљив свет, дубок, широк да продира у срж; продира оном генијалном, пророчком моћи видовитости где се спаја једна сама душа са душом читаве колективности, примитивне наше колективности, са којом тако једноставно, елементарно долази у директни дотицај.

Мештровић је такав гигант да резимује у себи значење и резултат читаве југословенске уметности. Он је срж, он је излив читаве наше елементарне, силне душевне и физичке снаге; он даје морал нашој националној култури; он је синтеза нашега живота, у његовим најзначајнијим линијама; он је дао реч нашем енигматичном, немом чудовишту дао је динамичну реч, реч револуционара, који пева нацији елементарним инстинктом о слободи и диже на ослобођење. А те су песме пуне грандиознога ћутања, те ритмички подрхтава лалокама и канџама и душом.

Изливи најголије душе, тај невидљиви а моћан дух, чували су нам и очински штитили позиу победу, да и ми сада, верни тој светој предаји, такођер је штитимо и херојски предајемо унуцима у баштину. Изливи најголијих, најпримитивнијих душа, песмом су сачували оно расно, дуго невидљиво међу нама.

И ми сада опет душевним творевинама најјаче манифестујемо национални морал, морал народа који је тек у младачком напону правог и свесног живота.

Културне манифестације нас ће најпре да сједине и ми морамо да их и социјално искоришћујемо. Смисао свих наших културних манифестација треба да се садржи у афирмацији, у сређивању и концентрисању наше националне моћи.

Римска изложба за нас је од велике социјалне и историјске вредности; ту смо се афирмирали са једним националним моралом, моралом једне културе до скоро најпримитивније и о нама Европа сада води рачуна и даје вере нашем праву на лепшу будућност.

* * *

Данас је народно јединство симбол васкрса и мера свих чежња и амбиција наше нове, младе и полетне генерације и ова садашња културна манифестација у главном кадра је да доминира над сваким социјалним фактом. Рекох у главном, јер ту има и много спољашњег, сапуњавог и тренутно скалупљенога. Има ту много непозваних што седе при трпези већ приређеној, без искренијих спиритуалних жеља, без осећања за значајније, скупље, револтније манифестације (Римска изложба).

Мислим да је вера у спољашност ствари замењена нешто јаснијом и позитивнијом вером. До сада је могао пуст и растрган политички рад да нас оправдава у којечему фанфарскоме, моментано импровизованоме, и мислим да смо дотерали једном да тражимо мало већи, јединственији и консеквентнији стил и један морал, морал у општем смислу речи: јасном вером, вером која треба да одговара висини значаја широких и моћних циљева.

* * *

Од свих група југословенских удружења по јединствености репрезентације најближе нам је удружење „Медулић“. Код њега се осећа нешто

што је спиритуално, нешто што ће свесно и спремно да руши разне идоле прошлости и садашњости, да сачува своје живе силе које ће једанпут да постану искрене и слободне. Као да ту све живи независно од времена и простора, јер је изразом чисте елементарне душе.

Код осталих удружења већином свако живи за себе. Ту се испољавају професори, академици, који имају над собом неког предпостављенога („Лада“ Хрватска секција), који им по милој вољи, службено одређује путеве, даје им морал и оквир. Не осећа се тежња — настојање за индивидуалнијим душевним развијањем. Већином све само „коректне“, кобно смирене душе које не умеју да иду напред, које не умеју да се боре, које су без лаката и грла. Јер симпатичнији су људи емфазе, људи који у нервној несвестици чине и најпримитивније вртоглавице, али код којих се осећа барем покушај око стварања неког самосталног света, без кога је немогуће изражавати своју фантазију, своје осећање, да се тим оригиналније, експанзивније, искреније може да каже оно што се осећа једном формом приступном чулима.

(Наставиће се)

Јеролим Мише

Б Е Л Е Ш К Е

ЛИЦА

Антон Ашкерц.
Пенчо Славејков.

Ових дана, скоро истовремено, забележили су Словенци и Бугари, у своју читуљу, по једно врло крупно име. Смрт двојице књижевних првака братског словеначког и бугарског народа улази, исто тако, и у југословенску књижевну хронику. Зато су ове белешке о њима не само одјек словеначке и бугарске штампе, која је исцрпно претресла њихове заслуге и дубоко ожалила њихове животе, већ и дужан пијетет једног српског књижевног часописа.

Велики словеначки песник Антон Ашкерц, популаран не само у својој домовини већ и у целом словенском свету, рођен је 9 јануара 1856 год. у Штајерској. По свршеној богословији у Марибору, постао је 1889 год. свештеник. У овоме звању имао је доста изгледа да дође до знатног црквеног задовољства, али он не хтеде напустити своју литерарну делатност. Сем тога, осећајући се све више окован и незадовољан као католички свештеник, он није могао, као истински песник, поћи оним путем који ће му пружити само угоднији живот ма и по цену духовне среће и достојанства. Ашкерц је тражио Бога, тражио га је упућен својим позивом, и није га могао наћи ни у католицизму, ни у будизму као ни у модерној филозофији. Није остао свештеник, повукао је се од целог света и живео врло скромно. У том животу срећа му се није осмехнула и, као што обично бива, његове заслуге схваћене су како треба, одједном, тек онда кад га је нестало.

Мало је песника чија су дела продрла тако дубоко у народне словене као што је то случај са Ашкерцем. Његове многобројне осећајне песме и баладе, увек красне и по форми, имале су код Словенаца онај

национални и васпитни значај који, несумњиво, најбоље сведочи о великом значају једног правог народног песника. Увек најрадије читан, увек декламован, он је згревао сва срца и живео у свима срцима.

Искрене песме Ашкерчеве немају нежност њиховог Грегорчића нити углађеност Зупанчићеву. Ашкерц одушевљава и загрева поезијом живота и снаге, поезијом врлина и, пре свега, слободе. Он је увек захтевао слободу живота и мишљења, он се целог века борио за она начела о којима је певао. Мрзећи сваку тиранију осуђивао је и руску аутократију, и католичко црквено тиранство, тиранију модернога капитализма као и једнога народа над другим. Овај народни песник био је, дакле, као човек, међу најнапреднијим и најслободоумнијим Словенцима. Песник боље будућности, богат идејама и љубављу за своју нацију, Ашкерц је писао тенденциозне баладе и звао у борбу противу тиранина; но не мачем и крвљу, јер је знао да је у његовог сиромашног народа мало мачева а крв је још тако скупа, већ у борбу знањем и науком. Сиже-и су његових балада узети или из југословенских и руских предања, или из источне, па чак и из далеке индиске митологије. У свима његовим стиховима огледа се словенка меланхолична душа, дубока искреност и крајна простота.

Ашкерц је доста путовао. Из наслова многих његових песама види се кроз која је места пролазио. Ова су путовања донела песнику нових сазнања и мотива и Словенцима нових збирки песама.

Године 1906 прославио је Ашкерц двадесетогодишњицу књижевног рада. Тај рад је био не само достојан славе и хвале по својој вредности, но и врло плодан. Поменућемо најглавније збирке: Баладе и романсе (1890), Нове песме (1900). Примож Трубар (1905) Излет у Цариград, Два излета у Русију и др. Највреднији су пажње Јадрански Бисери (1908), Акрополис и Пирамиде (1909), Зборник песама. У својим поетски шетњама по Истоку опевао је знаменитија места и личности појединих покрајина са дубоком поштом и осећањем за земљу и народ кроз који је пролазио.

Мали народи осећају још јаче губитке оваквих синова. Ашкерц је ожаљен као мало ко у Словеначкој. Многобројни свет слегао се са свих страна, да испрати великог песника, чији је одар био засут силним венцима. 30 маја сахрањен је Ашкерц најсвечаније и над његовим гробом опростили су се са песником Дг Илешић, председник „Словенске Матице“, Дг Базала, професор из Загреба и социјалдемократски писац Кристан. Некултурни клерикалци гонили су великог сина малог народа, али је победио заточник слободе и остао бесмртан највећи словеначки епски песник.

*

Пенчо Славејков, најмлађи син знаменитог песника и политичара Петка Славејкова, родио се 1866 године, 27 априла, у Тревни. По свршеном Универзитету у Лајпцигу био је професор софијске гимназије, затим директор Народне Библиотеке и Народног Позоришта.

Књижевни рад Славејкова почиње 1882 године, али тек 1907 издао је „Епске песме“ које су излазиле 1896 и 1898. Те године штампао је и збирку кратких лирских песама (Сан о срећи), а 1910 песнички зборник „На острву блажених“. Ова последња збирка, са две свеске познате „Крваве Песме“, биле су дочекане у књижевним круговима као најкрупнији књижевни прилози. Оне су му дале прво место у бугарској књижевности. За време рада на своме највећем и најјачем делу „Крвавој Песми“, Славејков је написао низ критика и есеја и издао збирку ода-

браних превода из немачке поезије у којима се показао као ненадмашан преводилац.

Пеичо Славејков, модернист и интелектуалац, унео је, у своје лаганом песничком развоју, у бугарску књижевност, нешто ново и дотле непознато. Његови стихови значе савршенство и по форми и по садржини. До Славејкова су се бугарски песници занимали спољашњим одликама човековим, и они су, као народни песници, имали једини циљ да пробуде патриотско осећање. Славејков пева душевни живот човеков и кроз његове песме одсјајива не само душа једнога племена већ читаво једно културно доба.

Али је још већа његова заслуга, коју нарочито ваља истаћи у томе, што је он, пазећи на облик и на језик остао ипак народни песник. Његова поезија има свој корен у бугарској народној песми. Он је умео извући из народне поезије оно што је право народно и тако изнети све карактерне особине своје нације.

Први је од бугарских песника Славејков који је умео наћи најлепше звуке бугарског језика и постићи да у песмама изговорене живе речи дају и музику осећања и музику мисли.

Тако је, по своје таленту и свима овим напредним схватањима поезије, Славејков, најстарији по годинама, био први међу најмлађима, најмодернијима у Бугарској.

Славејкова, према томе, с правом сматрају за првог правог бугарског песника. У најлепше његове песме по којима је стекао ово признање, долазе „Ралица“, „Бојко“, „Коњар“, „Опак крај“ и др.

Као и код Ашкерца, и код Славејкова претеже епски елемент у поезији. Најновије најзанимљивије његово дело „Крвава Песма“ и ако је, како изгледа, остала недовршена, очуваће му најтрајнији спомен у бугарској литератури. То је, по песниковој замисли, широка народна епopeја робовања под Турцима. Песнику је, као и Ботеву, главно лице Балкан који значи носиоца и симбол народног генија. „Крвава Песма“ слика доба пре револуције, робовање и почетке четовања. После долази доба устанка, доба патњи и мука, прегалаштва и успеха. Дотле је песник стигао да опева.

Славејков је био силан индивидуалист међу бугарским песницима и он је, као песник будућности, изашао из уских граница своје отаџбине. Његова поезија има нечег европског, вишег, у којој свака реч долази од срца а свака је строфа мајсторски обрађена.

Живот је овога песника најтужнија песма. Он је преминуо у 46 год. од парализе, чак у Италији, куда је отишао да доврши „Крваву Песму“ и да нађе лека својој дугој бољци, која га је пратила целог живота као сенка.

Кад пишемо ове белешке о Славејкову, у Бугарској се образује одбор за пренос посмртних остатака песникових, који ће се сахранити у Софији, са највећим почастима, које, нажалост, књижевници доживљују обично после смрти.

В. С.